

# Ekonomi İliminin Mahiyeti

Yazan:  
**RASİM PERKİN**  
(İstanbul)

## İÇİNDEKİLER

- I — Ekonomi ilminde usul münakaşasının önemi: 1) Başlangıç. 2) XIX uncu asırdaki usul münakaşası. 3) Zamanımızdaki usul münakaşası.
- II — Ekonomi ilminin mevzuu: 1) Refah ve servet esası üzerine yapılan tarifler. 2) Fiyat tarifleri. 3) Kıtlık esası üzerine yapılan tarif. 4) Muhtelif tariflerin telifi.
- III — Ekonomi ilminin hudutları: 1) Ekonomi ilminin diğer ilimlerle olan münasebeti. 2) Ekonomik nazariyenin vahdeti. 3) Prof. Alfred Amonn'un noktai nazarı. 4) Prof. Richard Strigl'in noktai nazarı. 5) İstikraî ekonomi ilimleri. 6) Normatif ekonomi ilmi. 7) Muhtelif noktai nazarların telifi.
- IV — Ekonomi nazariyesinin mahiyet ve ehemmiyeti: 1) Ekonomi nazariyesinin ehemmiyeti. 2) Ekonomi nazariyesinin esas prensiplerinin durumu. 3) Fer'i prensiplerin durumu. 4) Tarihi-izafi yeknasakiıklar ve ekonomi nazariyesi. 5) Ekonomi kanunlarının gayri ichtinap oluşu. 6) Ekonomi nazariyesinin önceden görüş bakımından kıymeti. 7) Statik ve dinamik. 8) Tekâmül kanunları. 9) Irrasyonel unsurlar ve eksogen değişiklikler.
- V — Realist ve istikraî tetkiklerin durumu. 1) İstatistikî talep kanunları. 2) Realist tetkiklerin başarıları. 3) Realist tetkikler ve iktisadî temevvüçler. 4) İstidlâli nazariye ile istikraî tetkikler arasındaki fark. 5) Prof. Robbins'in noktai nazarı.
- VI — Hülâsa.

## I. EKONOMİ İLMİNDE USUL MÜNAKAŞASININ ÖNEMİ

1 — Londra Üniversitesi profesörlerinden *Lionel Robbins*'in 1932 senesinde intişar eden «Ekonomi İliminin Mahiyeti ve Önemi» adlı kitabı, ekonomi ilminde usul meselesi üzerinde hararetle münakaşalara sebebiyet vermiştir. *Prof. Robbins*, kitabının 1935 te çıkan ikinci basılışında, vaktile ileri sürmüş olduğu fikirlere karşı yapılmış

olan tenkitlerin bazılarına cevap verdiği gibi 1932 senesinden sonra intişar eden bazı makale ve eserlerinde de aynı fikirleri daha aydınlatmıştır. Bu sebeble burada *Prof. Robbins*'in kitabı ile sonraki neğriyatını, zamanımızın tanınmış bazı iktisatçılarının usul hakkındaki fikirleri ile karşılaştırarak tetkik ve tahlil edecek olursak, son zamanlarda iktisat ilminin mahiyet ve ehemmiyeti etrafında cereyan eden münakaşaların içyüzünü aydınlatmaya yardım edeceğimize kani bulunuyoruz[1].

2 — Ondokuzuncu asrın ortalarına doğru ilk eserlerini vermiye başlayan tarihçi mektep, ekonomi ilminin tekemmül tarihinde önemli bir yeri olan «metod kavgası» nı yaratmıştır. *Ricardo* ve *J. B. Say* ile muakipleri, yani *Mac Culloch*, *Senior*, *Rau*, *Rossi* ve diğer bazı iktisatçılar, ekonomi ilmini mücerret birkaç ana prensibe irca etmeyi düşünmüşler ve mahdut birkaç esastan hareketle ekonomi hayatının her safhasını kavriyabilen evrensel kanunlar elde edebileceğini ileri sürmüşlerdi.

Tarihçi mektebin teessüsünden çok evvel bazı iktisatçılar mücerret prensiplerin tehlikelerine işaret etmekten çekinmemişlerdi. Meselâ *Sismondi*, *Ricardo*'nun mücerret usulünü tenkit ile vak'aların mufassalan tetkik edilmesi icabettiği hususunda ısrar etti ve bilhassa ekonomik hâdiselerin anlaşılabilmeleri için sosyal ve siyasal muhitin iyice tetkik edilmesi icabettiğini ileri sürdü. Hattâ *Sismondi* mücerret usulün tenkidinde o derece ileri gitti ki, «her türlü tecrit, bir hiledir»[2] demekten çekinmedi. *List*, fikirlerini tarihî misallerle izah ederek ve millî camiayı ilmî sisteminin siklet merkezi sayarak, tarihçi

[1] *Prof. Robbins*'in kitabının neğrinden sonra intişar eden ve usul meselesinden bahseden başlıca makaleleri şunlardır: *Philip H. Wickstead*'m «The Common Sense of Political Economy» kitabına mukaddeme (1933); «Certain Aspects of the Theory of costs», *Economic Journal* 1934; «Les Méthodes d'Observation Économique et les Problèmes de la Prévision en Matière Économique»; cinq conférences sur la Méthode dans les Recherches Économiques, *Charles Rist* (1938); «Live and dead Issues on the methodology of Economics», *Economica* 1938.

*Prof. Robbins*'in noktai nazarını münakaşa ve tenkit eden kitaplar ve makaleler arasında en mühimleri şunlardır:

*Gaëtan Pirou*: Introduction à l'Étude de l'Économie Politique (1939); *A. L. Macfie*: An Essay on Economy and Value (1936); *L. M. Fraser*: Economic Thought and Language (1937); *F. H. Knight*: The Nature of Economic Science in Recent Discussions, «*American Economic Review*», June 1934; *L. M. Fraser*: How do we Want Economists to Behave?, «*Economic Journal*», 1932; *E. Cannan*: Review of *Robbins* «The Nature and Significance of Economic Science», *Economic Journal* 1932.

mektebin üzerinde o kadar ısrar ettiği, ekonomide izafiyet esasını önceden benimsemiş oldu.

Tarihçi mektep mensupları klâsik mektebe mensup olanları tenkit etmek hususunda birleşirler. Tarihçilere göre ekonomide, her devirde ve her memlekette muteber olan cihanşümül kanunlar mevcut değildir. Her devrin kendine mahsus ekonomi kanunları vardır.

Klâsik iktisatçıların mücerret usulünü tenkit etmekte müttehit bir cephe teşkil eden tarihçi mektep mensupları, ekonomi ilminde istikrâ usulünü, ve bilhassa tarihî usulün önemini tayin hususunda dört kola ayrılabilir. Birinci cereyanı *Roscher* temsil eder. *Roscher*,<sup>[3]</sup> klâsik iktisatçıların mücerret nazariyelerini benimsiyerek, tarihi bu nazariyeleri zenginleştiren ve canlandıran misaller elde edebilmek için bir vasıta olarak kullanıyor. İkinci cereyanı *Hildebrand* temsil eder. *Hildebrand*<sup>[4]</sup> ekonomide tabiat kanunları mevcut olmadığını ve ancak cemiyetin ve milletlerin ekonomik tekâmülünün kanunları mevcut olduğu fikrini müdafaa eder. Üçüncü cereyanı *Carl Knies*<sup>[5]</sup> temsil eder. Bu müellifin fikirleri gerek *Roscher*'in, gerek *Hildebrand*'m fikirlerinden farklıdır. *Knies* ekonomide hem tabiat kanunları, hem de tekâmül kanunları olabileceğini reddeder. *Knies*'e göre ekonomide ancak müşâbehetler mevcuttur. Bu suretle ekonomi ilmi bir milletin tarihî tekâmülünün mahsulü olan ekonomi doktrinlerinden ibarettir. Dördüncü cereyanı *Schmoller*, *Bücher* ve *Sombart*'m teşkil ettikleri, «Yeni tarihçi mektep» temsil eder. Bu cereyan ilmi kıymeti olan tekâmül kanunları tertip etmenin güçlüklerini tebarüz ettirmekle beraber mazinin vakıa ve müesseselerini tarih yolile ve zamanımızın hâdise ve müesseselerini istatistiklere dayanarak mufassalan tasvir yolunu takip eder. Bu cereyanda, eski zamanların ve ortaçağın vakıa ve müesseseleri ile zamanımızın ekonomik müesseselerinin mufassal tasviri arasında ekonomik nazariye ve kanunlar tamamen silik bir haldedir.

Yeni tarihçi mektebin tam tekâmül devresine vardığı bir sırada (1883) Viyana Üniversitesi profesörlerinden *Carl Menger* istidlâl (déduction) ve tecrit usullerini müdafaa eden bir eser neşretti. *Menger*'e göre geniş bir tecrübeye dayanan mücerret düşünce her ilimde en büyük muvaffakiyetler elde edilmesine delâlet eder. Halbuki ta-

[3] *Roscher*: Grundriss zu Vorlesungen über die Staatswirtschaft nach geschichtlicher Methode (1843).

[4] *Hildebrand*: Die Nationalökonomie der Gegenwart und Zukunft (1848).

[5] *Carl Knies*: Die Politische Oekonomie vom Standpunkte der geschicht-

rihçiler bu usul ile elde edilen muvaffakiyeti, basit istikra yolunu takip ederek elde edilen neticeye nazaran talî ehemmiyette addederler.[6] *Menger* diğer bir eserinde, tarihçilerin ekonomi ilminde, yabancı bir memlekette yaşayan müstevililer gibi, kendi lisan ve usullerini zorla kabul ettirmek teşebbüsünde buldukları ve kendi lisan ve usullerine uymıyan usullere karşı azamî müsamahasızlık gösterdiklerini yazıyor.[7] *Menger*'e göre bu vaziyete bir nihayet vermek icabeder. Ekonomi ilmini tarihçilikten kurtarmak ve onun kendi esas meselelerinin incelenmesini mümkün kılan usulleri tekrar kullanmasını mümkün kılmak lâzımdır. *Menger*'in fikrince tarih veya istatistik ekonomi ilminin bir kısmı değil, ancak ekonomi ilmine yardımcı birer ilim sayılabilir.[8]

*Menger*'in eserleri birçok münakaşalar doğurdu. Bu «metot kavgası» ancak ondokuzuncu asrın nihayetine doğru bir neticeye bağlanmış gibi gözüktü ve kat'î mahiyeti haiz bir neticeye varıldığı zannedildi. Bu kat'î neticeye göre ekonomi ilminde usul noktai nazarından bir ikilik gözetmek icabetmez ve gerek istidlâl (déduction) usulüne, gerek istikrâ (induction) usulüne yer ayırmak imkânı vardır. Bu hakikati 1897 senesinde *Pantaleoni* şu sözlerle ifade etmiştir: «Ekonomi ilminde mektep yoktur veya daha doğrusu, iki mektep vardır: Ekonomi ilmini bilenler mektebi ve ekonomi ilmini bilmiyenler mektebi.[9] Aynile *Alfred Marshall*'de, *Schmoller*'in «sağ ve sol ayak yürümek için ne derece lâzımsa istidlâl ve istikrâmın her ikisi de ilme o derecede elzemdir.» tarzındaki hükmünü takdir ile tasdik ettikten sonra, diyor ki: «Mantık kitaplarının tasvir ettikleri ve sebepler ile neticelerin münasebetlerini keşfedebilmek için kullanılması caiz olan usullerin hepsini sırasile ekonomi ilminde kullanmak caizdir.»[10]

Bu suretle varılan neticeler o derece kat'î ve nihaî mahiyette gözüktü ki, bazı meşhur iktisatçılar, ekonomi ilminde usul münakaşasının tamamile lüzumsuz ve faydasız olduğunu iddia ettiler. Meselâ *Vilfredo Pareto* diyor ki: «Ekonomi ilminde usul münakaşaları tamamile faydasızdır. İlmin gayesi vakıaların yeknasaklıklarını keşfet-

[6] C. Menger: Untersuchungen über die Methoden der Socialwissenschaften, s. 48.

[7] Carl Menger: Die Irrthümer des Historismus in der Deutschen Nationalökonomie, s. VI.

[8] Carl Menger: Aynı kitap, s. 26-27.

[9] M. Pantaleoni: Du caractère logique des différences d'opinions qui séparent les économistes. Genève 1897, p. 3.

nedir. Binaenaleyh bu gayeye varmamızı mümkün kılan her usul ve vasıtayı kullanmalıyız. İyi veya fena usulleri ancak elde ettikleri netice itibarile yekdiğerinden ayırabiliriz.<sup>[11]</sup> Prof. A. C. Pigou aynı fikirdedir: Usul kavgaları «faydasız münakaşalardır; esas mevzularını ekseriya mâna farkından ziyade kelime oyunu teşkil eder; lüzumsuz münakaşalar hakikatin taharrisinde birleşmiş bulunanların gayelerine doğru ilerlemelerine ekseriya mâni olur.»<sup>[12]</sup>

3 — Prof. Robbins ekonomi ilminde usul münakaşalarının faydasız olduğu hakkındaki fikre iştirak etmemektedir. Prof. Robbins'e göre ekonomi ilminde usul münakaşası yekdiğerinden farklı olan iki ayrı meseleye taallûk eder: -Bir taraftan dar mânada usul meselesi ki, tetkikatımız nasıl yapılması icabettiğine dairdir; diğertaraftan, geniş mânada usul meselesi ki, tetkikatımız mahiyetine ve elde edilen neticelerin önemine ve mantikî kıymetine mütealliktir.<sup>[13]</sup>

XIX uncu asrın usul münakaşaları esas itibarile dar mânada usul meselesile alâkadar idi, ve Prof. Robbins'e göre bu mesele hayatiyetini kaybetmiştir. Bir ilmin temelleri atılmakta iken tetkikatın nasıl yapılması icabettiğine mütedair münakaşaların ehemmiyeti olabilir, ve ondokuzuncu asırdaki münakaşaların bu bakımdan önemli addedilmeleri icabedebilir. Bugün araştırmalarımızın nasıl yapılması icabettiğini mücerret bir şekilde münakaşa pek de faydalı değildir.

Diğertaraftan, geniş mânada usul münakaşaları, bugün çok önemlidir. Ekonomi ilminin mevzuunu teşkil eden meseleler hakkında elimizde birçok teferruatlı tetkikler mevcut olduğu bir sırada, gerek ilmî bakımdan, gerek tetkikat bakımından bu araştırmaların taallûk ettikleri sahanın hudutlarını tahdit etmek, ve elde edilen neticelerin mantikî kıymetini tesbit etmek çok ehemmiyetlidir. Mevzuumuzu teşkil eden meselenin mahiyetini hakkile anlayabildiğimiz takdirde evvelce yekdiğerile alâkaları olmadığı zannedilen meselelerin yekdiğerile olan münasebetlerini anlamak ve aynı zamanda ilmimizin diğertaraftan olan ilimlerle olan alâkasını tesbit etmek kabil olur.

[11] V. Pareto: Manuel d'Economie Politique, Paris 1927, 2. tabı, s.26.

[12] A. C. Pigou: Economie Essays and Adresses, s. I. — Prof. Pigou'nun usul münakaşalarının lüzumsuzluğu hakkındaki fikri şüphesiz ki sırf usul «kavgalarına» racidir. Bu fikrin, ilmî münakaşalara aidiyeti olmasa gerektir. Aksi takdirde Prof. Pigou'nun bizzat kendisinin bu mesele hakkında neşriyatta bulunmaması icap ederdi.

[13] L. Robbins: Live and Dead Issues on the Methodology of Economics, «Economica», 1938.

Hülâsa, ekonomi ilminde usul münakaşalarının siklet merkezi araştırmaların nasıl yapılması hakkındaki münakaşalardan uzaklaşarak, ekonomi ilminin muhtelif şubelerinin başarılarının ilmî ve mantikî kıymetlerinin tesbiti meselesinde temerküz etmektedir. Bu mesele üzerindeki münakaşalar gayet önemlidir ve bunun da böyle olması gayet tabiidir. Zira aksi halin vukuu ekonomik meseleler hakkındaki ilmî düşüncelerin tamamile duraklaması demek olur. Bu münakaşaların mânasız bir dedikodudan ibaret olduklarını zannetmek tamamile yanlış olur. Usul münakaşasının şiddetlenmesi ilmin yeni sahalarına yayılmak üzere olduğunu ve hududunu tahdit eden mücerredatı aşmak üzere olduğunu müjdeler.

## II. EKONOMİ İLMİNİN MEVZUU

1 — *Prof. Robbins* ekonomi ilminin mevzuunu tarif ederken geniş bir noktai nazar kabul etmektedir. İleri sürülen birçok tarifleri ekonomi ilminin sahasını hakkile kavrayamadıklarından ve mevzuun mahiyeti hakkında yanlış bir fikir verdiklerinden dolayı tenkit etmektedir.

Meselâ, ekonomi ilminin mevzuunu maddî refahın tetkiki olarak tarif ettiğimiz takdirde, ilmin esas kanunlarının ve kaziyelerinin hakikî mahiyetini tarif etmiş olmayız. Bundan mâda ekonomi ilminde maddî olan ile maddî olmıyanı kolaylıkla ayırt etmek kabil değildir. Bir misal ile böyle bir tarifin noksanlarını aydınlatmak kabildir. Bir orkestrada çalışanların, bir operada dansedenlerin veya şarkı söyleyenlerin, rahiplerin, ediplerin çalışmaları maddî refah ile alâkadar mıdır? Bu gibi «gayri maddî» çalışmaları nazarı dikkate almıyan bir nazariye çok noksan kalır. Ekonomi ilminin mevzuunu bu suretle sun'î bir şekilde tahdit edilen dar bir sahaya hasrettiğimiz takdirde faydalı neticeler elde etmemiz melhuz değildir.

2 — Bazı iktisatçılara göre ekonomi ilmi sırf mübadele ekonomisiyle alâkadardır. İktisat ilmi bilhassa mübadele meseleleriyle alâkadar olmakla beraber bu ilmi mübadele ekonomisine inhisar ettirmek iki sebepten doğru değildir. Evvelâ mübadele ekonomisi haricinde kalan fiiller dahi mübadele ekonomisi dahilindeki fiillere hâkim olan iktisadî kanunlara tâbidirler. Saniyen, mübadele ekonomisi hâdiselerini bu hâdiselerin *batnini* tetkik ettiğimiz zaman, ve bilhassa başlıbaşma yaşayan bir adamın gidişatından (behaviour) tâbi olduğu tercih ka-

nunlarmı istidlâl ettiğimiz takdirde, en iyi bir surette anlamış ve izah etmiş oluruz.

3— Amerika iktisatçılarından *Davenport*'un «İktisat ilmi, hâdiseleri fiyat bakımından tetkik eden ilimdir»<sup>[14]</sup> tarzındaki tarifini veya *Prof. Pigou*'nun «İktisat ilmi, iktisadî refahı tetkik eden ilimdir ve iktisadî refah ise umumî refahın bilvasıta veya bilâvasıta para ile ölçülebilen kısmıdır.»<sup>[15]</sup> tarzındaki tarifini tetkik ettiğimiz zaman, bu tariflerin bir evvelki tariflerin karşılaştıkları tenkitlere maruz olduklarını görürüz.

İşte bu tenkitlere karşı koymak maksadile olacak ki *Prof. Pigou* son zamanlarda neşredilen bir kitabında<sup>[16]</sup> *Alfred Marshall*'in ekonomi ilmini başlıca beşerî muharriklerin kuvvetini nakdî bir fiyat ile ölçülebilen hâdiseler olarak tetkik eden ilim<sup>[17]</sup> tarzındaki tarifinin tefsir edilmesi icabettiğini yazıyor, ve diyor ki: «İktisadî tekâmülün muhtelif safhalarında paranın oynadığı rol, bazan mühimdir ve bazan da o derece ehemmiyetli değildir. Bir trampa ekonomisinde para hiçbir rol oynamaz. Binaenaleyh *Marshall*'in tarifini harfi harfine tefsir ettiğimiz takdirde bu gibi bir cemiyette hiçbir iktisadî mesele'nin mevcut olmadığı neticesine varmamız icabeder. Bittabi *Marshall*'in böyle bir düşünceye sapsmış olduğu farzedilemez. Bu güçlükleri yenebilmek için yegâne çare iktisat ilminin, *bugün mevcut olan şerait nazarı dikkate alındığı takdirde*, insan davranışının başlıca muharriklerini kuvveti fiyat ölçüsü ile ölçülebilen sosyal hâdiseler olarak tetkik ettiğini farzetmektir. *Marshall*'in tarifinin böyle bir tefsiri, bizim için iktisadî tekâmülün her safhasına şamil ve iktisat ilminin mevzuuna dahil olan sosyal fiillerin bir katalogunu veya listesini ihzar edebilmemizi mümkün kılar. Bu liste tam ve eksiksiz olmayabilir; bazı vakıaların listeye ithal edilip edilmemeleri hakkında kat'î bir hüküm yürütülemez. Bu vaziyet ictinabı kabil olmayıyan bir vaziyettir; zira tabiat, her meselede olduğu gibi bu meselede dahi kat'î hudutlar çizmiş değildir»<sup>[18]</sup>.

*Marshall*'in tarifinin bu şekilde tefsiri trampa hâdiselerinden doğan güçlükleri halletmiş sayılabilir. Fakat bugün iktisadî faaliyetin *ancak bir kısmının* nakdî bir fiyat ile ölçülebilmemesinden doğan güç-

[14] *Davenport*: *Economics of Enterprise*, s. 25.

[15] *A. C. Pigou*: *The Economics of Welfare*, s. 1.

[16] *A. C. Pigou*: *Economics of Stationary States*, s. 19.

[17] *Alfred Marshall*: *Principles of Economics*, s. 33.

[18] *A. C. Pigou*: *Economics of Stationary States*, s. 20

lükleri halletmiş olmaz. Bu güçlükler üç kısma ayrılabilir: 1 — Bugün elimizde mevcut istatistikleri kullanarak bütün iktisadî faaliyetleri fiyat ölçüsü ile tam ve doğru bir surette ölçmek kabil değildir. 2 — Bugünkü iktisadî sistemin bazı hususiyetleri tetkik edildiği takdirde para ölçüsüne tâbi olmıyan hizmetler ifa ve zararlar ıka edildiği tezahür eder. 3 — Paranın kıymeti sabit olmadığından para mükemmel bir ölçme vasıtası değildir. Bu saydığımız güçlüklerin önemi hususunda *Marshall* ve *Pigou* kadar hiçbir iktisatçı ısrar etmemiştir. Bununla beraber, iktisadî faaliyetleri para ile bilfiil ölçmenin güçlüklerine rağmen, *zihnen bu faaliyetlere bir fiyat biçmek* imkânı yine mevcuttur ve bu takdirde *iktisat ilminin mevzuunu, yine bugünkü şartlar mevzubahs olmak üzere bilfiil veya bittasavvur bir fiyat ile ölçülebilen hâdiseler teşkil eder, diyebiliriz.*

4 — Şimdi bizzat *Prof. Robbins*'in ekonomi ilminin mevzuu hakkındaki tariflerini tetkik edelim. *Prof. Robbins*'in tarifi, iktisadî fiillerin hususiyetlerini tahlil esasına dayanır. İktisadî fiillerin dört mümeyyiz vasfı mevcuttur: 1 — Gayeler muhtelifdir. 2 — Bu gayelere varmak için elimizdeki zaman ve vasıtalar mahduttur. 3 — Zaman ve vasıtalar muhtelif işlere tahsis edilebilir. 4 — Bu gayeler aynı derecede ehemmiyetli değildir. Bu vasıfların hiç biri tek başına iktisadî hâdiseleri doğurmaz; fakat vaktimiz ve vasıtalarımız mahdut ise ve yekdiğerinin yerine kaim olabilen muhtelif hususlara tahsis edilebilmeleri mümkün ise, ve gayeler ehemmiyetlerine göre bir meratip silsilesi teşkil edebilir ise, fiillerimizi tercihlerimize göre tanzim etmemiz imkânı hasıl olur. O halde *iktisat ilmini «mahdut vasıtaların yekdiğerinin yerine kaim olabilen muhtelif gayelere tahsisile alâkadar fiillerin münasebetlerini tetkik eden ilim»*<sup>[19]</sup> tarzında tarif edebiliriz. Hülâsa iktisatçı *kit ve mahdut vasıtaların nasıl kullanılabilirliklerinin tetkiki ile alâkadardır.*

*Robbins*'e göre iktisatçının alâkadar olduğu kıtlık ve mahdutluk, mutlak kıtlık değil, ancak nispi bir kıtlıktır. Zira kıtlık demek hiç mevcut olmamak demek değildir. Kıtlık demek mevcut talebe göre noksanlık demektir. «Taze yumurtaların kıt olmaları, sırf mevcut talebe göre kifayetsizlikleri demektir. Fakat adeden taze yumurtalardan çok az olan bayat yumurtalar kat'iyen kıt değildir»<sup>[20]</sup>.

İktisat ilminin mevzuunun tarifi münasebetile «gaye» kelimesi-

[19] *L. Robbins*: The Nature and Significance of Economic Science, s. 16.

[20] *L. Robbins*: Aynı kitap, s. 46.



nin kullanılması bazı yanlışlıklara sebebiyet vermektedir. «Gaye» bazan normatif veya ahlâkî bir mâna tezammun etmekte, bazan da böyle bir mâna tezammun etmemektedir. A. L. Macfie<sup>[21]</sup> iktisatçıların bu ıstılahı kullanmaktan çekinmelerini tavsiye etmektedir. Macfie'ye göre bu ıstılah iktisat ilmi bakımından lüzumundan fazla akademik bir ıstılahtır: hususile ki, muhtelif filozofların attettikleri mânada tehalûf mevcut olduğundan mânası sarahatla anlaşılmıyabilir. Bu bir felsefî ıstılah olduğuna göre, felsefî incelikleri anlaşılmadan kullanılması tehlikelidir. Binaenaleyh Robbins'm iktisat ilmini «kit ve mahdut vasıtaların muhtelif şekillerde kullanılması ile alâkadar tercihleri aydınlatan ilim» şeklindeki diğer bir tarifi daha doğru bir tarif addedilebilir<sup>[22]</sup>.

Ekonomi ilmini bu şekilde tarif ettiğimiz takdirde, bu ilme pek vâsi bir saha ayırmış olmaz mıyız? Ve acaba ekonomi ilmi bu sahayı tamamen kaplar mı? Prof. Robbins bu suallere karşı şu cevabı vermektedir: Ekonomi ilmi bazı fiillerimizin hedefleri olan gayeler ile içtimaî ve teknik muhit arasındaki münasebetleri aydınlatmak gayesini güder. Ne bu gayeler, ne de içtimaî ve teknik muhit ekonomi ilminin mevzuunu teşkil etmez. Bu gayeler ile vasıtalar değil, fakat bu gayeler ile vasıtalar arasındaki münasebetler ekonomi ilminin mevzuunu teşkil eder.

Prof. Robbins'm ekonomi ilminin mevzuu hakkındaki tarifi tahlilî bir tariftir; zira tahlil yolile iktisadî meselelerin esasına temas eder. Diğer taraftan Prof. Robbins'm terviç etmediği tarifler ise tasnif edici tariflerdir. Zira iktisatçıların bilfiil tetkik ettikleri meselelere temas ederler. Bu iki tariften birinin iktisadî faaliyetin *ufkî maktamı* çizdiğini söyleyebiliriz. Zira bu tarif, servet, fiyat veya mübadele gibi iktisadî faaliyetin bir *kısmını* veya bir şubesini, her noktai nazardan tetkik eder; diğer tarif ise iktisadî faaliyetin tek bir noktai nazardan yalnız bir *veçhesini* -meselâ beşerî faaliyetin kıtlık ile alâkadar olan veçhesini- tetkik eder. Bu iki tarifi birini *kıtlık* tarifi, ve diğerlerini de *mübadele*, veya *servet*, yahut *refah* tarifleri diye ayırt etmek de kabildir.

5— Acaba ekonomi ilminde her iki tarifi kullanarak, ekonomi hayatının gerek *ufkî*, gerekse *şakulî maktamı* çizmek caiz değil midir? Bu suale müspet bir cevap vermek doğru olur (bilhassa Marshall ve Pigou'nun tarifi bizim yaptığımız şekilde tefsire tâbi tutu-

[21] A. L. Macfie: An Essay on Economy and Value, s. 19.

[22] L. Robbins: The Meaning and Significance of Economic Science, s. 38.

lursa). *Prof. Robbins* kitabında bilhassa tahlilî tarifin faydaları üzerinde ısrar etmiş olmakla beraber, bilâhara neşredilen makalesinde kendi tarifi ile diğer tarifler arasındaki farkın ehemmiyetli bir mesele teşkil edecek mahiyette olmadığını kabul ediyor ve diyor ki: «Benim tarifimi kabul etmeyenler ağılebi ihtimal *Prof. Pigou*'nun tarifini kabul ile iktisat ilminin para ile ölçülebilen fiillerle alâkadar olduğunu ileri sürerler. Biz şahsen, bu tarifin ekonomi ilminin mevzuunu enstitüsyonel dar bir çerçeveye ile lüzumsuz olarak tahdit ettiği fikrindeyiz. Fakat bu mesele, pek ehemmiyetsiz bir meseledir. Şüphesiz ki para ile ölçülebilen bir fiil, kıt olan eşya veya hizmetlere ait olabilir. Ekonomi ilminin mevzuunu ister her türlü enstitüsyonel çerçeveyi ihtiva eden bir şekilde -kıtlık tarifi olarak- tarif edelim, ister bilfiil en fazla alâkadar olduğumuz çerçeveyi nazarı dikkate alarak mübadele esasına göre tarif edelim, akli başında insanların kıymetli vakitlerini bu gibi bir meselenin münakaşasında israf etmiyecikleri pek tabiidir<sup>[23]</sup>.»

### III. EKONOMİ İLMİNİN HUDUTLARI

1 — Ekonomi ilminin hudutları meselesini tetkik ederken *Prof. Robbins*, bu hudutları genişletmekten ziyade tahdit etmek gayesini gütmektedir. Bilhassa iktisatçıların alâkadar olmadıkları meseleleri tebarüz ettirmektedir. Ezcümle:

a — İktisatçılar bizatihi teknik olan meselelerle alâkadar değildirler. İktisatçılar teknik meselelerle ancak nisbî kıtlığı müteessir eden bir âmil olarak alâkadarırlar<sup>[24]</sup>. Binaenaleyh doğrudan doğruya fiyat ve masraf meseleleri ile alâkadar olmıyan sınaî ve ziraî teşkilâta ait teknik meseleler iktisat ilminin hudutları haricindedir<sup>[25]</sup>.

b — İktisat ilmi iktisadî tarih değildir, Maamafih iki tetkik şubesi arasında sıkı bir rabita mevcuttur; zira iktisadî tarih «kıtlık» hâdisesinin tarihî tezahürüdür<sup>[26]</sup>. İktisadî müesseselerin tekâmülünün

[23] L. Robbins: Live and Dead Issues on the Methodology of Economics, «Economica», 1938.

[24] L. Robbins: The Meaning and Significance of Economic Science, s. 83-86.

[25] L. Robbins: Aynı kitap, s. 31-37.

[26] L. Robbins: Aynı kitap, s. 38-39.

tarihî, iktisadî tarihin bir kısmı olmakla beraber iktisat nazariyesinin bir kısmı değildir.

c — İktisat ilmi estetik ilmi de değildir. Estetik bazı gayeleri tetkik eder. Meselâ, güzellik bir gayedir. İktisat ilmi bizatihi gayeler ile alâkadar değildir. İktisat ilmi nisbî kıymetler ıskalasına dayanarak gayeleri mûta olarak kabul eder ve vasıtaların muhtelif şekillerde istimalinin neticelerini tetkik eder.

d — İktisat ilmi psikoloji değildir. Psikoloji ilminin tetkikatı iktisat ilminde mûtâ olarak kullanılabilir; fakat insanların muhtelif gayeler müvacehesinde tercihler yapmalarındaki saiklerin ruhî mahiyetini tetkik etmek iktisat ilminin vazifesi dışındadır.

Diğer taraftan *Prof. Robbins* iktisadî faaliyetleri ruhî unsurlardan tamamile ârî olarak izah etmenin kabil olmadığı fikrindedir. *Prof. Gustav Cassel* ekonomi ilminin mevzuunun piyasa fiyatları, mübadele nisbetleri gibi müşahede edilebilen vakıalardan ibaret olması icabettiği fikrini ileri sürmüştür. Bu müellife göre doğrudan doğruya müşahede edilmeyen vakıaların nazarı dikkate alınmaması ilmi usulün icabatındandır. Kıymet biçme hâdiseleri bilâvasıta müşahede edilmeyen enfüsî hâdiseler olduklarından ilmi bir izahtan hariç kalırlar. *Prof. Robbins*'e göre ise tercihin mânasını ancak ruhî entrospeksiyon, (derunî tafahhus) yolile hakkile anlıyabiliriz. Ekonomi ilminin esas mefhumları, yani tercih ve gayeler ile vasıtaların münasebetleri, sırf haricî mütâların müşahedesile izah edilemez.

e — Ekonomi ilmi ahlâk ilmi değildir. İktisadî tahlil tercih edilen gayelere göre vasıtaların istimal şekillerini tetkik eder; fakat bu gayelerin iyi veya fena oldukları hakkında bir hüküm yürütmez.

2 — Acaba *Prof. Robbins*, ekonomi ilminin sahasını bu derecede sıkı bir surette tahdit etmekle ne gibi bir gaye takip etmektedir? Başlıca gayesi şüphesiz ki, iktisat nazariyesinin vahdetini muhafaza etmektir. Bu münasebetle diyor ki «İktisatçının maruz kaldığı en büyük tehlike, tetkik ettiği meselelerle alâkası oimıyan vakıalarla meşgul olması, mevzuun haricinde kalması icabeden meselelerle uğraşmasıdır»<sup>[27]</sup>. Binaenaleyh iktisatçılar yanlış yola sapmadan ilmin alâkadar olduğu esas nazarî meselelerle meşgul olmalıdırlar. Halihazırda iktisatçıların münakaşa ettikleri birçok meseleler ekonomi ilminin mevzuu haricinde kalması icabeden meselelerdir. Mefhumlarımızda

[27] L. Robbins: Aynı kitap, s. 3.

kat'iyet elde etmek ve esas prensipler ile talî faraziyeleri yekdiğerinden tefrik etmek arzusunda isek başka ilimlerin daha faydalı bir şekilde tetkik edebilecekleri meseleleri iktisat ilminin mevzuu haricinde saymaktan çekinmemeliyiz.

3—*Prof. Robbins*'in noktai nazarını aydınlatmak maksadile onun görüş tarzına benzeyen bir noktai nazar müdafaa eden *Prof. Alfred Amonn*'un bu husustaki fikirlerini tetkik etmek faydalıdır [28]. *Prof. Amonn*'a göre bir «ilim» yekdiğerile mantıkî bakımdan bağlı olan meselelerin teşkil ettikleri bir «sistem» den ibarettir. Ekonomi ilminin halihazırda mevzuuna dahil olan meseleleri tetkik ettiğimiz takdirde, mütecanis olmıyan bir bünye ile muhtelif ve çeşitli mevzular ve yekdiğerinden farklı olan -pratik, nazari, teknik, tarihî, psikolojik, sosyal vesaire- noktai nazarlarla karşılaşırız. Binaenaleyh mantıkî bakımdan bir «ilim» ile karşılaştığımız iddia edilebilir. Tıpta olduğu gibi bir ilim olmıyan -bir *Wissensgebiet* sayılabilen, fakat *Wissenschaft* olmıyan- bir bilgi ile karşılaştığımız iddia edilebilir. Maamafih pratik bir bakımdan bu gibi bilgiler dahi «ilim» addedilmektedirler.

Sırf mantıkî bakımdan iktisat ilminin hudutlarını tahdit etmemiz icabederse, bünyevî teşekkülleri cihetinden psikoloji, sosyoloji, tabiat ilimleri gibi diğeri ilimlere bağlanmaları icabeden meseleleri ekonomi ilminin mevzuu haricinde addetmemiz ve dikkatimi ekonominin esas meselelerinin tetkikine hasretmemiz icabeder.

Filvaki, iktisat ilminin tekâmül seyrini, sathî bir surette tetkik ettiğimiz takdirde, bütün fikir mübayenetlerine ve mevzuundaki gayri mütecanis mahiyete rağmen, ekonomik tetkiklerin bir esas gövdesi mevcut olduğunu müşahade ederiz ki, mezkûr tetkiklerin esas hatlarını kat'î bir şekilde değıştirmeden bu gövdede herhangi bir değışiklik derpiş etmek imkânı mevcut değıldir. Binaenaleyh bu esas gövde ile mütenakız olmıyan her şey iktisat ilminin mevzuuna dahil olur, ve bu esas gövde ile mantıkî ve bünyevî bakımdan mütenakız olan her şey, pratik noktai nazardan ne kadar ehemmiyetli olursa olsun, ekonomi ilminin hudutlarına dahil değıldir. Bu tahdidatın neticesinde iktisat ilmi surî münasebetlerden ibaret bir sisteme irca edilmiş olsa bile, bu keyfiyet iktisat ilminin önemini azaltmış olmaz. İlimimizin mevzuunu bilfiil teşkil eden meseleler yekdiğerine sistemli bir şekilde bağlı olan bir bütün teşkil etmez. Bu mevzu, sırf pratik bakımından olan ehemmiyetleri dolayısıyla bir araya toplanmış ve man-

[28] Alfred Amonn: Objekt und Grundbegriffe der theoretischen Nationalökonomie.

tıkan gayri mütecanis olan meselelerden müteşekkildir. Bu bütününcü ancak küçük bir kısmının mantıkî bünyesinde vahdet mevcuttur. Ekonomi nazariyesi, ekonomik tetkiklerin bir «ilim» addedilebilen yegâne kısmıdır.

4 — *Prof. Richard Strigl* dahi buna yakın bir noktai nazar müdafaa eylediğinden meselenin aydınlanması için onun fikirlerinin de kısaca tetkiki faydalıdır.

*Prof. Strigl* ekonomi ilminin, iptidai maddelerini pek bozuk ve mahdut bir şekilde bulduğunu ileri sürmektedir. İktisat ilminin doğumundan evvel iktisadî hâdiseler arasında bazı basit münasebetler ve iktisadî hâdiselere ait bazı basit yeknesaklıklar keşfedilmiştir; fakat hiçbir zaman iktisadî meseleleri bir esas gövde etrafında toplamak imkânı bulunmamıştır; gayri mütecanis meseleler yanyana bırakılmışlardı, ve bunlar bazan iktisadî faaliyetin mütâları farzedilmiş ve bazan da kendi kanunlarının ekonomi dünyasında hüküm sürdükleri farzedilmiştir. Ekonomik düşüncenin bu safhasının en şayanı taaccüp ciheti her birinin ayrı ayrı ilimlerin bir kısmından ibaret olan, müteaddit parçalardan teşekkül etmesidir. İnsanların kabiliyet, ve ihtiyaçları, zihni ve bünyevî hususiyetleri, kanunî ve sosyal hâdiseler, iklim ve toprağın verimi, teknik başarılar, dinî ve millî ülküler -bütün bu âmiller, ve daha bir çokları iktisadî hayat üzerinde müessir olmaktadır. Filvaki ekonomik hayata bilfiil tesir eden her âmili kavramak icabetseydi, insan zihninin müşahede eylediği her şeyi teknik, psikolojik, sosyal, tarihî, kanunî, coğrafi- ayrı ayrı tetkikten geçirmek lâzım gelecekti. Bittabi iktisadî hayatı müteessir eden bütün bu âmiller arasından hakikaten «iktisadî» olanları kavrayan ve iktisadî olmıyanları hariçte bırakan nazari bir iktisat ilmi teşkil etmek teşebbüsünde bulunulduğu zaman, yenilmesi kolay olmıyan güçlükler müvacehesinde bulunulduğu tezahür etti.

Bununla beraber, iktisadî kanunların ilmi ve sistemli bir şekilde teşkilâtlandırılmaları mevzuubahs olduğu takdirde, hâdiseleri sırf iktisadî bakımdan tetkik etmek, meta-ekonomik unsurları nazari dikkate almamak, vakıaları ve münasebetlerini ekonomi ilminin kendi öz lisanile tasvir etmek zarurîdir. O zaman «iktisadî» mefhumu hassaten ekonomik addedilebilen her şeyi çerçevesiyen bir nazari ekonomi ilmine irca edilmiş olur ki, bu takdirde ekonomi ilmi kendi sahasında tamamilen hâkim ve müstakil olarak vakıaları kendi noktai nazardan tetkik edebilir<sup>[29]</sup>.

[29] *Richard Strigl*: Die ökonomischen Kategorien und die Organisation der

5 — Bu münakaşa neticesinde ortaya mühim bir sual çıkmaktadır: Acaba iktisadî bilginin bir ilim addedilebilmesi caiz olan yegâne kısmı, müsbet istidlâlci ekonomi nazariyesinden mi ibarettir? Bu sualin cevabı müsbet olduğu takdirde, sistematik nazariyenin hudutlarını tahdit etmek hususunda bünyevî vahdet kıstası kat'î mahiyette bir hüküm ifade edebilir. Ağlebi ihtimal *Prof. Robbins* ekonomi bilgisinin «ilim» addedilebilen yegâne kısmının ekonomi nazariyesinden ibaret olduğu fikrindedir.

Bu görüşün doğru olmadığı tahakkuk ettiği takdirde, yani ekonomi bilgisinin «ilim» addedilebilen kısmının ekonomik nazariyeden ibaret olmayıp diğer bazı kısımlarının da -meselâ istikraî ekonomik tetkiklerin de- «ilim» addedilebilmeleri caiz olduğu tahakkuk ettiği takdirde bünyevî vahdet kıstasının kifayetsizliği tezahür eder. Fizik ilminin en çok itimat edilen kanunlarından bazılarının kat'iyeti, bu kanunların istidlâl yolile teşekkül eden sistemli nazariye ile tam mutabakatlarından ziyade, istikraî ihtimaliyet esasına dayanır. Bu misale istinaden, iktisadî tarih, istatistik, sosyoloji, teknik, ilmî tasvir gibi esaslara dayanan muhtelif istikraî iktisat ilimlerinin mevcudiyetinin imkân dahilinde olduğunu kabul etmek mecburiyetinde kalınır. Bu bilgilerin nazarî gövde ile olan irtibatının tam bir surette teessüsünün bugün imkân dahilinde olmaması, bu istikraî bilgilerin birer «ilim» addedilmek hususundaki liyakatlerini ortadan kaldıramaz.

6 — Ekonomi ilminin hudutlarının tayini ile alâkadar olan diğer bir mesele, normatif, (yani olması gerekli olanı tetkik eden) bir ekonomi ilminin mevcut olup olmadığıdır. *Prof. Robbins*'e göre ekonomi ilminin alâkadar olduğu yegâne mesele mevcut olanı tetkik etmekten ibarettir. Ekonomi ilmi nisbî kıtlık âleminde neyin iyi ve neyin fena olduğu hakkında bir hüküm yürütmez. Bu görüş tarzının isabetini tasdik etmek kabil değildir. İdealizasyon vetiresi yani «bilfiil müşahede edilen şekli ideal şeklinden çok aşağı olan bir şeyin ideal hudutlarını tasavvur etmek»<sup>[30]</sup> tamamen ilmî bir vetiredir. Bu mesele hakkındaki noktai nazar farkı bir suitefebhüme dayanır.

*Prof. Robbins* iyi ve fena olan hakkındaki her hükmü bir ahlâkî hüküm addediyor. Fakat burada sarih bir yanlışlık mevcuttur. Ahlâk ilmi, ahlâkî bakımdan iyi olan ve fena olan hakkında hükümler ihtiva ettiğinden, iyi olan ve fena olan hakkında her hükmün ahlâkî bir hüküm olduğunu farzetmek bir hatadır. İyi bir bıçaktan bahsedildiği

zaman sırf bıçağın iyi kestiği ifade edilmiş olur. Aynile tasarrufun iyi ve israfın fena olduğu söylendiği zaman, bir ahlâkî hüküm yürütül-  
müş olmaz. Bir ahlâkî ülkü mevcut olduğu gibi, bir iktisadî ülkü dahi mevcuttur.

A. L. Macfie'nin fikirleri bu meseleyi aydınlatmak bakımından çok ehemmiyetlidir. Ekonomik faaliyetler şuurlu tercihler çerçevesi-  
ne dahildir. Şuurlu veya «hür» gaye unsuru sivrisineklerin, gazların veya yıldızların hareketlerini tayin etmez. Binaenaleyh, tıp, kimya, veya astronomi müsbet ilimlerdir. Fakat ekonomik hayat, ahlâkî ha-  
yat gibi, müşahede edilen vakıalardan ibaret değildir. Ahlâkî faali-  
yetin mümeyyiz vasfı gerekli olanla, ideal ile olan alâkasıdır, ve aynı hüküm iktisadî hayat hakkında da doğrudur: Bir ahlâkî ideal mevcut olduğu gibi, bir iktisadî ülkü dahi mevcuttur. Bir iktisadî normun mevcudiyetini reddedenler, israfın mevcudiyetini, israfı azalt-  
manın mecburiyetini ve imkânını dahi reddetmiş olurlar. İsrafın mev-  
cudiyeti ise hangi faaliyetlerin ahlâkî bakımdan tercih edilmeleri icabettiği meselesinden büsbütün ayrı bir meseledir. Hâdiselerin bu iktisadî veçhesini tecrit ile ahlâkî iyilik veya fenalıktan ayrı olarak mütalâa etmek doğru bir harekettir; nazariyede doğru olduğu gibi tatbikatta dahi, (iktisadî cephenin ahlâkî meselenin bir tarafı olduğu kabul olunmak ve bu suretle iktisadî görüşün hakikî kıymeti takdir edilmek şartile) doğrudur.

Yine Macfie'ye göre iktisadî fiil akli selime uygun bir fiil ol-  
mak itibarile, bir iktisadî normun mevcudiyeti sosyal refahın temini mecburiyetini tezammun eder; zira, tabiaten sosyal olmaklığımız do-  
layısıyla, sosyal refahın temini ferdi refahın temininden daha mantı-  
kî bir harekettir. Binaenaleyh ekonomi ilminin muayyen ve mücer-  
ret bir hedefi mevcuttur ki, bu hedef takribî olarak cemiyetin ikti-  
sadî refahını temin tarzında tarif edilebilir. Ekonomi ilminin hede-  
finin mücerret olarak tarifi, muayyen pratik hedeften ayırt etmek için-  
dir. Pratik hedef bir ilmin değil, ancak bir fennin (art) varabileceği bir gayedir<sup>[31]</sup>.

İleri sürülen bu fikirlerden müsbet bir iktisat ilmi mevcut olma-  
dığı zehabına düşülmemelidir. Yekdiğerinden farklı zevklerin mev-  
cudiyetini, herbirimizin ayrı bir tercih iskalası olduğunu, vasıtaları-  
mızın mahdut olduklarını, muayyen bir kanunî sistemin mevcudiyeti-  
ni farzettığımız takdirde, müsbet ekonomi ilmi başardığı neticeleri istidlâl edebilir. Müsbet ekonomi ilminin aydınlatıcı vazifesi şüphe

götürmez; fakat istidlâlei ekonomi nazariyesinin neticelerinin kat'i ve nihâî olduklarını farzetmek bir hatadır. Tam bir ekonomi ilmi tasviri iktisat ilminin topladığı vakıalara dayanır. İstidlâlei müsbet ekonomi ilmi, muhtelif farazî şartlara göre ve mevcut sosyal şerait tahtında kıt vasıtaların en iyi istimallerini tetkik eder. Normatif ekonomi ilmi, veya sosyal ekonomi ilmi, müsbet ekonomi ilminin neticelerini istimal ederek, tasavvur edeceğimiz en iyi iktisadî cemiyette kıt vasıtaların en muvafık istimal tarzını araştırır. Fakat bu noktadan daha ileriye giderek, tasavvur edebildiğimiz ahlâken en yüksek cemiyette vasıtaların en iyi istimal tarzını tetkik etmek de kabildir. Bu tetkik çok mühim, fakat çok ihmal edilen bir mesele teşkil eder ki, bunun filozoflar tarafından ihzar edilmesi icabetmekle beraber, bugünkü cemiyette ancak iktisatçılar ve sosyal nazariyecilerin müşterek çalışmaları sayesinde tekâmül edebilir.

7— *Prof. Robbins*: «The Nature and Significance of Economic Science» adlı kitabında iyi ve fenaya mütedair hükümlerin bir ilmin hudutları dahiline ithal edilmeyeceklerini sureti kat'iyede iddia etmekle beraber, bilâhara neşredilen makalesinde daha mutedil davranmaktadır. Bu hususta diyor ki: «Bu gibi tetkikleri şâmil olan ilmi tarif etmek için eskiden kullanılan «ekonomi politik» ıstılâhını tekrar canlandırmak caiz ise, ıstılâh hususunda dahi ağlebi ihtimal anlaşmak imkânını bulmak kabil olabilir.» Görülüyor ki *Prof. Robbins*'in başlıca gayesi, normatif tetkiklerin imkânsızlığını iddia etmek değil, fakat bu gibi normatif hükümlerin müsbet ilmin hudutları dahiline giremeyeceğini isbat etmektir. Müsbet ilim ile normatif hükümler arasındaki fark göz önünde bulundurulmak şartile, normatif tetkiklerin yapılmasında bir mahzur yoktur. İşte bu münakaşalı meselede dahi görüşlerde birlik elde etmenin imkânsız olmadığı tezahür etmektedir.

Şimdi diğer bir meseleye temas edelim. *Prof. Robbins* iktisat ilminin «esas nazari meselesinin» tetkikindeki ehemmiyeti tebarüz ettirmekte ve iktisatçıların gayretlerini bu esas meselenin tetkikine hasretmelerini tavsiye etmekte ise de bu tavsiye ilmin esas nazari meselesinin bir parçası addedilmeyen meselelerin tetkik edilmemesi icabettiği şeklinde tefsir edilmez. Aksi takdirde, bizzat *Prof. Robbins* «büyük buhran» veya «plânlaşma ve beynelmilel münasebat» gibi mevzulara ait kitaplar yazmazdı. Görülüyor ki, *Prof. Robbins*'in kendi eserleri iktisat ilminde «esas nazari mesele» dışında kalan birçok



meselelerin mevcudiyetini ve iktisatçıların bu meseleleri tetkik etmek mecburiyetinde olduklarını gösterir.

Bundan mâda *Prof. Robins*'in iktisatta münhasıran «ilim için ilim» fikrini güttüğünü veya elde edilen bilginin tatbikatta faydalı olmasını nazarı itibare almyarak sırf hakikati araştırmak hedefini takip ettiğini zannetmek doğru değildir<sup>[32]</sup>. *Prof. Robbins*, istidlâci nazariye ile varılan neticelerin bilâvasıta tatbikinin ciddî tahdide tâbi olduğu fikrini müdafaa etmekle, sırf bir siyasetin doğru ve faydalı olduğu hakkında bir hüküm verilmeden evvel, sosyal ve ahlâkî âmil-lerin nazarı dikkate alınması icahettiğini tebarüz ettirmek istemiştir. Bu hususta diyor ki: «İktisat ilminin vardığı neticelerin sosyal ilimler tarafından tetkik edilmeden pratik bir siyasetin esaslarını teşkil edebileceklerini zanneden iktisatçı boş bir hayale kapılmaktadır. Müvazene sırf müvazenedir, tarzındaki basit fikrim bu hakikati ifade eder.»<sup>[33]</sup> *Prof. Robbins*'e göre tercih hakkının istimali hususunda tam serbesti bile en yüksek hayır olmayabilir. «Diğer sosyal gayeler nazarı dikkate alındığı takdirde tercih hususunda tam serbestinin mevcudiyeti şayanı arzu olmayabilir<sup>[34]</sup>. Bu ifade *Prof. Robbins*'in ekonomi ilminin yegâne hedefi hakikati araştırmak olduğu tarzında bir fikre kapılmadığını gösterir.

#### IV. EKONOMİ NAZARİYESİNİN MAHİYET VE EHEMMİYETİ

1 — *Prof. Robbins*'in istidlâci ekonomi nazariyesine atfettiği ehemmiyet şu fikirde hülâsa edilmektedir: «Realist tetkikler hangi meselenin halledilmesi icabettiğini irae edebilirler; nazariyenin bulduğu hal çarelerinin tatbikat sahasını gösterebilirler. Fakat mesele- nin hal çarelerini ancak nazariye ve sırf nazariye bulabilir. Bu mü- nasebeti aksine çevirmek hususundaki her teşebbüs faydasız müşa- hedeler ve istatistiklerden başka bir netice veremez».

*Prof. Robbins*'in istidlâci ekonomi ilminin kanun ve hükümleri- nin mahiyeti hakkındaki fikirlerini tetkik ettiğimiz takdirde istid- lâci ekonomi nazariyesine atfettiği ehemmiyet bariz bir surette te- zahür eder.

İstidlâci ekonomi ilminin prensip ve kaziyeleri iki kısma ayrılabil-

[32] L. M. Fraser: Economic Thought and Language.

[33] L. Robbins: Live and Dead Issues, zikr. eser.

[34] L. Robbins: Live and Dead Issues, zikr. eser.

lır: Evvelâ esas prensipler veya aslî kaziyeler. Bunlar iktisadî faaliyettin tezahür ettiği her sahada bilâistisna her zaman mevcut olan vakıalara dayanan mevzualar ile bunlardan istidlâl edilen prensipler ve kaziyeleridir. Saniyen ferî prensipler veya iştikakî kaziyeler. Bunlar hususî vaziyetlerde mevcut vakıaların umumî evsafına dayanan mevzualar ile bu mevzualardan istidlâl edilen prensipler ve kaziyelerdir.

2 — Ekonomik nazariyenin esas prensiplerinin veya aslî kaziyelerinin mahiyeti hakkındaki münakaşada Prof. Robbins kat'î mahiyette bir vaziyet almakta ve bu münakaşanın nihaî bir hal çaresini irae etmektedir. Bir görüşe göre aslî kaziyeler *a priori* olup tecrübeye istinat etmezler; diğerk bir görüşe göre bu kaziyeler tecrübeye istinat ederler.

Birinci görüş tarzını müdafaa eden Prof. Ludwig Mises'e göre ekonomi ilmi her zamanda ve her mekânda cari olan evrensel kıymeti haiz prensipler elde etmiye çalışır. Ampirik bir ilim değil, *a priori* bir ilimdir. Mantık ve riyaziye ilimleri gibi tecrübeye tekaddüm eder. Ekonominin esas kategorileri hakkındaki, tercihlerin mahiyeti hakkındaki ve vasıtalar ile gayeler arasındaki münasebetler hakkındaki bilgimiz tecrübeye dayanmayıp, hadsî ve *a priori*'dir<sup>[35]</sup>. Bunları hadsî olarak kavrayamıyan bir kimseye tecrübe hiçbir şey öğretmez. Ekonomi ilminde tecrübe bir *a priori* prensibin muayyen bir vaziyete tatbik edilip edilmeyeceğini gösterir.

Meselâ yalnız tecrübe bütün maddî eşyanın servet olmadığını gösterir. Fakat hangi eşyanın servet sayılabileceği hakkındaki bilgimiz tecrübeye tekaddüm eder. Ekonomi ilminin prensipleri vakıaların müşahedesinden istihraç edilmez: Ekonomik davranışın esas ka-

[35] Ludwig Mises: Grundprobleme der Nationalökonomie, s. 12-13.

«Die Wissenschaft von menschlichen Handeln, die nach allgemeingültiger Erkenntnis strebt, steht vor uns als System der Gesellschaftslehre; in ihr ist das bisher am feinsten ausgearbeitete Stück die Nationalökonomie. Diese Wissenschaft ist in allen ihren Teilen nicht empirische, sondern apriorische Wissenschaft, sie stammt wie Logik und Mathematik nicht aus der Erfahrung, sie geht ihr voran. Sie ist gewissermassen die Logik des Handelns und der Tat... Nicht aus der Erfahrung stammt, was wir über die Grundkategorien des Handelns wissen, über Handeln, Wirtschaften, Vorziehen, über die Beziehungen von Mittel und Zweck, und über alles andere, das mit diesen zusammen das System menschlichen Handelns ausmacht. Das alles erkennen wir wie die logischen und mathematischen Wahrheiten aus uns heraus *a priori* und ohne Bezug auf irgendwelche Erfahrung. Und wie könnte Erfahrung jemand, der dies nicht aus sich heraus begreift, zur

tegorilerinden istidlâl edilir. Binaenaleyh bunlar *a priori* prensiplerdir, ve bu gibi prensiplerin kat'iyetine maliktirler<sup>[36]</sup>.

Aynı görüş tarzını müdafaa eden *Dr. Harro Bernadelli*'ye göre her tecrübe bazı *a priori* esaslara dayanır ve bir ilmin *aslî kaziyeleri* isbat edilemez. Bu kaziyelerin sırf beyan tarzında yanlışlıklar yapabiliriz. Bu kaziyelerin doğru olup olmadıklarını bilmek için isbat yolundan başka bir usul bulmalıyız. Yapabileceğimiz yegâne şey, bu kaziyeleri *ihsas mûtâlarına* irca etmektir. Fakat *a priori* kaziyeler *ihsas mûtâlarına* irca edilemez, zira bu kaziyeler duygularımız vasıtasile elde edebileceğimiz tecrübelerin hududunu aşarlar. Aslî *a priori* kaziyeler *tahlilî* mahiyette oldukları takdirde hiçbir surette isbat edilmeleri icabetmez; fakat bu kaziyeler *terkibî* mahiyette iseler onları ancak mahz aklın tenkidi yolile isbat edebiliriz ki, felsefenin bir ampirik ilme yapabileceği en büyük yardım bu gibi kaziyeleri toplamak ve isbat etmektir<sup>[37]</sup>.

İkinci görüş tarzını müdafaa eden *Dr. Felix Kaufmann* ise hiçbir ilimde tecrübeye istinat etmiyen prensipler, yani *terkibî kaziyeler*, mevcut olmadığını yazıyor. Her ilim alimlerin ekseriya gayri şuurî olarak kabul ettikleri umumî faraziyelere dayanır; fakat bu faraziyelerin mutlak bir kat'iyete malik olduklarını farzetmek doğru değildir<sup>[38]</sup>.

Aynı görüş tarzını müdafaa eden *Dr. W. A. Stonier*'e göre ekonomi ilmi, her bilginin dayandığı bir esas teşkil etmek mânasında *a priori* bilgi değildir. Her *terkibî faraziye* gibi ekonomi ilmi dahi bilen mevcut ile ayniyet mefhumlarının mevcudiyetini önceden farzeder. Transendental bilgi nazariyesi kelimenin tam mânasile cihanşümül kıymeti haiz bir bilgi şubesi olduğundan dolayı yegâne *a priori* bilgi şubesidir. Diğer taraftan ekonomi ilmi her hususî ilim gibi mahdut bir tatbik sahasına maliktir<sup>[39]</sup>.

Bu münakaşa müvacehesinde *Prof. Robbins* kat'î bir vaziyet almaktadır. Bu meselenin bir epistemoloji meselesi olduğunu yazıyor. Ekonomi nazariyesinin esas prensiplerinin müşahedeye istinat etmesi veya *a priori* bilgiye istinat etmesi varılan neticelerin mahiyetini değiştirmez. Eğer *a priori* bilgiye istinat ediyorsa kat'î mahiyetleri

[36] L. Mises: Aynı kitap, s. 14-17.

[37] Harro Bernadelli: What has Philosophy to contribute to the Social Science and to Economic in particular. «Economica» 1936.

[38] Felix Kaufmann: Do Synthetic Positions a Priori exist? «Economica» 1934.

[39] A. W. Stonier: Der logische Charakter der Wirtschaftswissenschaften. 20

şüphe götürmez. Eğer a priori bilgiye istinat etmiyorlarsa, istinat ettikleri vak'aların umumiyeti nazarı dikkate alınır, yine bu prensipleri kat'î addetmek doğru olur<sup>[40]</sup>. Bu prensiplerin kâfi derecede tecrübe edilmediklerini iddia edebilmek için, ekonomi nazariyesini hiç bilmemek icabeder. «Bu prensiplerin doğru olduklarını isbat için kontrol mahiyetinde denemelere ihtiyacımız yoktur. Her günlük hayat tecrübelerimizle o derecede bağlıdır ki, bedihî mahiyetleri derhal kabul edilir.»<sup>[41]</sup>.

3 — Esas prensiplerin veya aslı kaziyelerin durumundan mâda, ferî prensiplerin veya iştikâkî kaziyelerin durumunu tetkik etmek icabeder. Ekonomi ilminde aslı kaziyelere istinat eden, bir ferî kaziyeler sistemi mevcuttur ki, bu sistemin sırf aslı kaziyelerden istidlâl edildiğini farzetmek doğru değildir. Bu ferî kaziyeler ile esas kaziyeler arasında bittabiî hiçbir mantikî tezat olmaması icabeder; fakat şüphesiz ki tahlil tekâmül ettikçe yeni müşahedelere dayanan ferî faraziyeler yapılır. Binaenaleyh istidlâlci ekonomi nazariyesi bazı esas prensiplerden sırf zihni istidlâl yolile bina edilmiş değildir; bu istidlâl vetiresinden mâda mütemadiyen vak'aları tetkik ve tahlil etmek icabeder. Meselâ azalan fayda kanunu sırf kıtlığın mevcudiyetinden istidlâl edilmiş bir kanun değildir. Şüphesiz ki kıtlığın mevcudiyeti ile hiçbir mantikî tezat teşkil etmez; fakat aynı zamanda ihtiyaçlarımızı tatmin etmek maksadile yaptığımız gayretlerin müşahedesine dayanır.

4 — İstidlâlci ekonomi ilminin genel kanun ve kaziyelerinin «tarihî-izafî» mahiyette olduklarını farzetmek yanlıştır. Meriyetleri bazı hususî tarihî şeraitle tahdit edilmemiştir. Bittabi istidlâlci ekonomi ilmi sırf genel kanun ve kaziyelerden ibaret değildir: Mahdut bir zaman ve mekânda merî olan ferî kanun ve kaziyeleri de göz-önünde tutmak elzemdir ve herhangi bir prensipi tatbik edeceğimiz zaman farzedilen şeraitin realitede mevcut olup olmadığını tetkik etmek icabeder. Fakat «tarihî-izafî» ile kastedilen mânanın istidlâlci nazariyedeki genel kanunların tatbikat sahasının, ferî kanunların tatbikat sahası kadar dar olduğu, istidlâlci ekonominin bilâistisna bütün kanunlarının tarihî bir mahiyette olduğu, muayyen zaman ve mekân şeraitine tâbi olduğu -meselâ ancak Kraliçe Viktoryanın zamanına tatbik edilebilecekleri- zannedilirse, bu faraziye tamamilen yanlıştır. Bir izafî kıymetler iskalasının, veya muhtelif istihsal âmil-

[40] L. Robbins: Live and Dead Issues.

lerinin, mevcudiyeti ve istikbalin muhtelif derecelerde meşkûkiyeti, gibi mevzuaların cihanşumûl bir tatbik sahası mevcut olmadığını zan- netmek hatâdır.

5 — İstidlâlci ekonomi ilmi tatbik sahası dahilinde ictinabı müm- kün olmayı zarurî hükümler ihtiva eder. Farzedilen mûtâlar mevcut ise beklenen neticeler zarurîdir. Muayyen bir vaziyette bazı vak'a- lar müşahede edilirse, diğer vak'aların mevcudiyeti istidlâl edilebi- lir. Ekonomi nazariyesi, muayyen vak'alardan, muayyen neticeler istihraç edebilir ve mûtâlar değişmedikçe, bu neticeler gayrikabili iç- tinaptır.

6 — İstidlâlci ekonomi ilmi yukarıda tasrih edilen manada neti- celer elde ettiğine göre, geleceği önceden görmek hususunda çok önemlidir. Bazı değişiklikler vardır ki, bunları, nazariyenin umumî esaslarına istinad ederek sezme ihtimali mevcuttur. Bilhassa para hâdiselerinde bu kaidenin tatbik sahası göze çarpar. Meselâ şüphe edilemez ki, miktar nazariyesi hakkında iptidâî bir malûmat bile 1914-18 harbinde ve o harbi takip eden karışık zamanlarda mühim bir prognostik, ileriye görüş kıymetini haizdi.

7 — Ancak, istidlâlci ekonomi ilminin sırf değişmiyen bir âlemle meşgul olduğunu farzetmek hatâdır. Gerçi istidlâlci tahlilin iptidâî kaziyeleri değişmiyen statik bir âlemin ekonomik muvazenesini tas- vir eder. Meselâ, bu gibi tetkikler, arz ve talep şeraitinin günden gü- ne değişmediği piyasalardaki pazarlıkların şeraitini tetkik edebilir. Fakat istidlâlci ekonomi ilmi bu iptidâî tetkiklerden ibaret değildir. Değişiklikleri iki surette tetkik edebiliriz. Evvelâ yeni bir vergi ih- dası, veya modada bir değişiklik gibi mûtâlarda olan tebeddüllerin muvazene vaziyetine olan tesirlerini tetkik edebiliriz. Saniyen *Marshall'ın* «zaman tahlilleri» nde olduğu gibi, bir muvazenesizlik doğuran sebepler mevcut olduğu takdirde, bütün sistemin ayrı ayrı kısımlarının takip ettikleri yolu tetkik edebiliriz. Ve bütün bu tah- lillerde nihaî muvazenenin elzem ve zarurî olduğunu farzetmek mec- buriyetinde değiliz. Ekonomi sisteminin mahdut noktalarında muva- zenenin tekrar teessüsünü muhtemel kılan tesirlerin mevcudiyetini farzederiz. Fakat müessir olan bütün unsurların müşterek tesirinin muhakkak surette muvazene tesis edeceğini farzedemeyiz. Müşterek tesirlerin muvazene yerine daimî temevvûç vücude getirmeleri bazı şerait mevcut olduğu takdirde mümkündür<sup>[42]</sup>.

8 — Fakat bu noktadan daha ileri gidemeyiz. Tetkik tekniğimiz mütâlarda uzun zamanda vukubulacak olan değişiklikleri keşfetmemizi mümkün kılmaz. Zamanla vücade gelecek olan tekâmülün tam bir nazariyesini çizmek imkânına malik değiliz. Teknik keşfiyatın mahiyeti hakkında, ekonomi faaliyetlerini çerçeveleyen kanunî şeraitte olacak değişiklikler hakkında önceden bir beyanda bulunamayız. Bu nevi değişiklikleri vukubulduktan sonra tahmin edebiliriz; farazi değişikliklerin muhtemel tesirleri hakkında hükümler yürütebiliriz; yekdiğerinin yerine kaim olabilen şekillerin ne derece müstekar olduklarını tetkik edebiliriz. Fakat bilfiil vukubulacak değişiklikleri önceden keşfetmek kudretimize gelince, bu değişikliklerin tesadüf, ikna ve bunun gibi gayri mütecanis sebeplere bağlı olduklarını göz önünde tutarsak, bu husustaki iddialarımızı çok ileriye vurdurmamamızın doğruluğunu takdir etmiş oluruz<sup>[43]</sup>.

9 — Tekâmül kanunları tertip etmek imkânsızlığından maada ekonomi ilmi, diğerk bazı imkânsızlıklarla karşılaşır. *Prof. Robbins* ilmin kavramaktan âciz olduğu bu hâdiseleri ekonomi sisteminin irrasyonel (aklı olmıyan) unsurları, ve eksogen değişiklikler diye tarif ediyor. *Prof. Robbins*, bu iki tabiri aynı zamanda kullanıyor. Hakikatte ise bu iki tabir aynı şeyi ifade etmez. Aralarındaki farkı tetkik edelim:

Ekonomi âlemindeki irrasyonel, unsurların kanuna tâbi olmadığı kaziyesi, bir totolojiden ibarettir; zira lâaklı mefhumu realitenin akla karşı koymasını, mukavemetini, ifade eder ki, zarurî olarak bildiğimiz kanunların ve kaidelerin kavriyamadığı bir unsur ifade eder. Diğerk taraftan «endogen» in zıddı olan «eksogen» değişiklikler muayyen bir farazî bünyenin haricinde kalan değişiklikleri ifade eder. Eksogen değişiklikler kanuna tâbi olmıyan değişiklikler değildir; kanuna tâbi olmakla beraber bir farazî bünyenin haricinde kalan değişikliklerdir. İstidlâlcı ekonomi ilmi mevzubahs olduğu zaman, bu gibi değişikliklerle ekonomik faaliyete tesiri olmakla beraber ekonomi ilminin bünyesi haricinde kalan ve ancak başka ilimlerin kavriyabildikleri değişiklikler ifade edilmiş olur.

Şüphesiz ki, bir ilim nekadar tekâmül ederse etsin, herşeyi akli-leştirmek imkânını bulamaz, zira hâdiselere ait sualler her zaman verebildiğimiz cevapları aşar. Maamafih bugün lâaklı addettiğimiz

unsurların istikbalde aklilendirilmeleri ve ilmî bilginin çerçevesine ithal edilmeleri imkânı mevcuttur<sup>[44]</sup>.

Bu münasebetle tasrih edilmesi faydalı olan bir nokta, endogen unsurlarla eksogen unsurları yekdiğerinden ayırt etmenin her zaman kabil olmadığıdır. *Prof. L. M. Fraser* bu noktaya işaret ederek, eksogen ve endogen unsurların mütekabil münasebetlerinin vâsi ve girift olduklarını ve birçok iktisadî meseleler mevzuubahs olduğu zaman bu unsurları ayrı ayrı tetkik edemeyeceğimizi, mütekabil tesirlerini araştırmak mecburiyetinde olduğumuzu tebarüz ettirmektedir. Bir enflâsyon hâdisesini tetkik ettiğimiz takdirde, endojen değışikliklerin eksogen tesirlerini tetkik etmemiz icap eder. Meselâ paranın haricî kıymetinde vukua gelen bir tenezzülün spekülâtörlere bu tenezzülün devam edeceği fikrini ilka ederek taleplerinin azalmasına sebebiyet verdiğini ve bu suretle bilfiil tenezzülün devam etmesinin âmili olduğunu tetkik etmeliyiz<sup>[45]</sup>.

Ekonomi ilminin karşılaştığı bu imkânsızlıklar, ekonomi ilminin mevzuununun tam bir tarifini elde etmenin ne derece güç olduğunu tebarüz ettirir. Ekonomi ilminin bazı münasebetleri tetkik etmekten -vasitalarla gayelerin münasebetlerini tetkik etmekten- başka bir şey yapmadığını farzetmek bile lâakalî unsurlar ile eksogen âmilleri münakaşa çerçevesinin dahiline sokmak imkânı mevcut değildir. Bilhassa eksogen âmillerin tevlid ettikleri güçlük ehemmiyetlidir; zira eksogen âmiller ile endogen âmilleri her zaman kolaylıkla yekdiğerinden ayırmak kabil değildir.

## V. REALİST VE İSTİKRAÎ TETKİKLERİN DURUMU

1 — İstidlâlcî ekonomi nazariyesinin mahiyet ve ehemmiyetini tetkik ettikten sonra, realist tetkiklerin mahiyet ve ehemmiyetini araştıralım:

Kemmî arz ve talep kanunları elde etmek hususundaki teşebbüslere gelince, *Prof. Robbins*'e göre bu sahada kanunlar elde edilebileceğine veya ekonomi tahlillerinin surî kategorilerini her zaman ve mekânda kıymeti olan müstekar bir muhteva ile doldurmak imkânı olabileceğine inanmak için hiçbir delil yoktur. Bir piyasanın

[44] Gaëtan Pirou: Introduction à l'étude de l'Economie Politique, s.104.

[45] L. M. Fraser: How Do We Want Economists to Behave? «Economic Jour-

müşahedesinden elde edilen korrelâsyon katsayısı daimî bir kıymeti olan müstekar bir kanun teşkil edemez<sup>[46]</sup> ve Amerikalı iktisatçıların bütün gayretlerine rağmen «kanun» ismine lâıyk bir tek formül, veya daimî kıymeti haiz bir tek genel kaide elde etmek imkânı hasıl olmamıştır<sup>[47]</sup>.

Hulâsa, *Prof Robbins*, kemmî arz ve talep kanunları elde etmek teşebbüslerinin, değişmiyen, daimî bir kıymet ve devamlı meriyeti haiz bir kanun elde etmek neticesine varamıyacağı fikrindedir.

Bu mülâhazadan, arz ve talep cereyanlarının kemmî tetkiklerinden hiçbir fayda elde edilemeyeceği neticesine varmak doğru olmaz. Bu gibi tetkiklerden ve alelûmum realist tetkiklerden ekonomi ilminde mühim neticeler elde edilebilir.

2 — Bu muhtemel neticeleri dört kısma taksim edebiliriz: 1) Realist tetkiklerle yakın istikbale ait bazı tahminlerde bulunmamızı mümkün kılan mûtâları bir araya tophyabiliriz. Muayyen bir zaman ve mekânda müessir olan unsurların mütekebil ehemmiyetleri hakkında mücmel bir fikir edinebiliriz. Muayyen piyasalardaki talep elâstikiyeti hakkında fikirler edinebiliriz. Hulâsa arz ve talep cereyanlarının kemmî tetkiklerinin faydası, yakın istikbaldeki muhtemel değişiklikler hakkında bazı hükümlerde bulunabilmemizi mümkün kılmalarıdır. 2) Realist tetkikler, muayyen zaviyelerin tatbik sahasını irae ederler. 3) Realist tetkikler nazariyenin, ikinci derecede mevzuları olmakla hangi faraziyelerin realiteye uygun olduğunu ve yapılması caiz olduğunu irae ederler. 4) Realist tetkikler nazariyenin kavramadığı sahaları meydana çıkarırlar; halledilmesi icap eden yeni problemleri, ve nazariyelerin izah edilmemiş kısımlarını irae ederler. Herhangi bir nazarı kanunun müşahhas bir sahada kullanılmasıdır ki, mevcut nazariyenin bünyesindeki boşlukları meydana çıkarır.

3 — İstidlâlcî muvazene nazariyesinin izah etmediği kısımların en iyi misalini konjonktür tetkikinde bulabiliriz. Realist tetkikler, ekonomi sisteminde iptidâî nazariyelerin genel kanunlarının kavramadıkları nisbetsiz tekâmüllerin, -bazı hâdiselerin geride kalmaları ve bazı hadiselerin ileriye fırlamaları vak'alarının- mevcudiyetini gösterir. Ancak, realist tetkikler hiçbir zaman bu hâdiselerin *hal çaresini* göstermez. Bu gibi tezatlar sırf müşahedelerin çoğaltılması

[46] Lionel Robbins: The Nature and Significance of Economic science, s.109.

[47] Prof Robbins: Aynı kitan, s.114



ile halledilemez. Muhtelif «istikrarıcı inkılâpların» tarihi, bu gibi ümitlerin boşluğunu ispat eder. Bu esas bilhassa konjonktüre ait tetkikler hakkında doğrudur. Konjonktür problemlerini inceliyenler, sırf zaman serileri ve korrelâsyon katsayısı toplamakla iştilal ettikleri müddetçe, bu tetkiklerde hiçbir ciddî terakki müşahede edilmedi. Diğer taraftan iptidai nazari tahlilin durduğu noktadan başlayarak, nazariyenin esaslarına uygun ve nazariyeye ek olarak ikinci derecede faraziyeler ile ekonomik temevvüçler hâdisesi izah edildiği zamandır ki, bu hususta mühim terakki emareleri müşahede edilebildi<sup>[47 bis]</sup>.

*Prof. Robbins*'in ekonomik temevvüçler hakkındaki fikrinden şu netice elde edilebilir: *Prof. Robbins*'e göre, istidlâlcî ekonomi kategorilerinin bütün ekonomi vak'alarını kavriyabilecekleri ümit edilebilir ve realist ekonomi tetkiklerinin başlıca vazifesi istidlâlcî ekonominin izahatından artakalan hususâtı irae ederek istidlâlcî ekonominin bunları er geç kavramasını mümkün kılmaktır. Ekonomik temevvüçlerin bile istikra yolile tetkikinin başlıca faydası bu gibi «bakiye» lerin mevcudiyetini meydana çıkarmak olup, hâdiselerin kendilerini izah etmek değildir.

Bilhassa ekonomik temevvüçler bahsinde istikracı tetkiklerin elde ettikleri mühim neticeler meydanda dururken, *Prof. Robbins*'in bu husustaki mülâhazası şayanı hayrettir. Doğrusu, ekonomik temevvüçler gibi müteaddit ve mütenevvi anasının alâkadar olduğu bir meselede realist tetkiklerin sırf istidlâlcî ekonomi tetkiklerinden «bakiye» kalan meselelerle meşgul olduğunu farz ve iddia etmek muhaldir. Bu gibi bir meselede «esas» meselenin ne olduğunu, ve «bakiye» nin ne olduğunu ayırt etmek çok güçtür.

O halde *Prof. Robbins*'in bu meseledeki vaziyetini nasıl izah edebiliriz? Evvelâ pek muhtemeldir ki, *Prof. Robbins* istikracı metodun ancak muvakkat neticeler elde edebileceği tarzındaki genel ilmî görüş tarzının tesiri altında kalmıştır. Bu noktai nazardan bu görüş tarzı doğrudur. Mantikî noktai nazardan bir ilmin esas bünyesine bağlanmamış olan bir neticeye kat'î nazarile bakılamaz. Bazı âlimlere göre istikracı metodun elde ettiği bir netice zihnen şeffaf değildir ve ancak istidlâlcî ilmin çerçevesine girebilen neticeler zihnen şeffaflık iktisap ederler. Bu hususta *Prof. Robbins*, *J. S. Mill*'in şu fikrine iştilal etmektedir: «Siyasî meselelerin tetkikinde kullanılması icap eden doğru usulün *Bacon*'un istikraî usulü olduğu hakkındaki zan -yani doğru usulün umumî prensiplerden istidlâl usulü olmayıp

hususî tecrübe usulü olduğu hakkındaki zan- bir gün zihnî kabiliyetin varabildiği en aşağı derekenin misali olarak gösterilecektir»[48].

Saniyen, *Prof. Robbins*, nazariye aleyhtarı bir durum takımanların ilmî tetkiklerin bir nazariyeye istinad etmiyerek yapılabileceği hakkındaki fikirlerinin isabetsizliğini göstermek gayesini gütmektedir. Bu hususta diyor ki: «Sarih bir hakikattir ki, vak'alardan bir netice istihraç edebilmek için, onları önceden tasarladığımız bir nazariyenin yardımile tetkik etmeliyiz. Bir vak'anın ehemmiyetini ancak o vak'a hakkında bir fikrimiz olduğu takdirde takdir edebiliriz. İlim adamı değil, fakat ilimden tamamiyle bîhaber olan bir insandır ki, bütün vak'aların aynı derecede ehemmiyetli olduklarını zanneder. Vak'alar silsilesinden zihnen yaptığı intihabın mahiyeti ne olursa olsun, bu intihap bir intihap prensipinin, şuurlu veya şuursuz bir nazariyenin mevcudiyetini tazammun eder. *Âlim ile ilme hürmeti olmayan bir insanın farkı, âlimin bir nazariyeye istinad etmesi değildir; fakat nazariyelerini bazı mantikî ve objektif denemelere tâbi tutmuş olmasıdır*»[49].

Bu suretle *Prof. Robbins*'in realist tetkiklerin, halledilmeleri icap eden meseleleri irae edebilmekle beraber bu meselelerin hal çarelerinin «ancak nazariye ve sırf nazariye» tarafından bulunabilecekleri tarzındaki beyanının manasını anlamış oluruz. Harfi harfine bir tefis ile *hiçbir* ekonomi meselesinin *hiçbir* suretle hal çaresinin realist tetkikler tarafından irae edilemeyeceği neticesine varılabilir. Fakat bu neticenin doğru olmayacağı bedihîdir. *Profesör Robbins*'in realist tetkiklerin, neticeler ile sebepler arasındaki münasebetleri göstererek birçok iktisadî meselelerin hal çaresini irae edebileceklerini kabul etmemesi muhtemel değildir. Ağlebi ihtimal *Prof. Robbins*'in mak-sadı, realist tetkiklerde vak'aların şumulü hakkındaki hükümlerimizi verirken nazariyeye istinad etmek mecburiyetinde olduğumuzu ve ilmin sırf vak'alar silsilesinin basit bir tasvirinden ibaret olmadığını tebarüz ettirmektir.

Salisen *Prof. Robbins*, ekonomi isminde her zaman ve her mekânda carî olan kemmî kanunlar tertip ederek bu hususta ekonomi ilmini tabiî ilimler ayarına yükseltmenin imkânı olmadığını göstermek gayesini gütmektedir. Bu keyfiyet, *Profesör Robbins*'e göre rea-

[48] J. S. Mill: Logic, Chapt X; Robbins, s. 74.

[49] L. Robbins: Les Méthodes d'observation économique et les Problèmes de la Prévision en Matière Économique: Cinq Conférences sur la Méthode, dans les Recherches Économiques de Charles Rist, s. 14-15

list tetkiklerin lüzumsuzluğunu ispat etmez. Bu görüş tarzı bilâkis devamlı ve derin realist tetkiklerin ehemmiyetini tezahür ettirir; zira mevzubahs sabitlerin kıymetini mütemadiyen tekrar hesap etmek mecburiyeti devamlı tetkiklerin önemini artırır. «Kimyager veya fizikçi, lüzumlu olan ampirik malûmatın *eksiksiz* olarak mahdud bir zamanda toplanabileceğini ümit edebilir. Fakat iktisatçı, keyfi sabitlerle iktifa etmediği takdirde, böyle bir ümide kapılamaz. Her gün Sysphüs gibi çalışarak, emsalini yeniden keşfetmek mecburiyetindedir» [50].

4— Bu münakaşa bizi ekonomi ilminde usul meselesinin halletmesi icap eden en mühim bir problem ile karşılaştırır: İstidlâlcî ekonomi ilminin esas kanunları ile, istikracî ekonomi ilminin kanunları ve yeknesaklıkları arasında kıymet bakımından bir meratip silsilesi tesis etmek kabil midir?

Prof. Robbins'e göre [51] realist tetkikler daimî ve sabit kıymeti haiz kanunlar ve yeknesaklıklar elde edemez. Diğer taraftan istidlâlcî ekonomi ilminin esas kanunları çok daha şümüllü ve müstekar olduklarından, ilmimizin bünyesinde ampirik kanun ve yeknesaklıklardan çok daha yüksek bir mevki işgal ederler.

Mantıkî bakımdan istidlâlcî ekonomi ilminin esas prensipleri, ekonomi ilminin bünyesinde istikra yolile elde edilen kanun ve yeknesaklıklardan daha yüksek bir mevki işgal ederler; zira bu esas kanunlar hertürlü tetkikin başlangıç noktasını teşkil ederler.

Fakat meseleyi mantıkî görüş zaviyesinden ziyade pratik önemi bakımından, yani realitede henüz halledilmemiş olan ve halledilmeleri icap eden pratik meseleler noktai nazarından, tetkik edersek ekonomi dünyasının kategorilerini araştıran istidlâlcî ekonominin esas prensiplerinin bir kül olarak, ekonomi âleminin değişen cihetlerinden daha önemli oldukları iddia edilemez. E. Meyerson diyor ki: «Hâdiselerin değişmiyen kısmı, bize esasî (cevherî) gibi, değişen kısmı da ârızî gibi gözüktür. Bunun tamamile aksi olarak, realiteyi, önceden elde edilen fikirlerin tesiri altında olmıyarak, tetkik edersek, şeniyetin

[50] Lionel Robbins: Live and Dead Methods in the Methodology of Economics. «Economica» 1938. Zulmü ile meşhur olan Korinthya kralı Sysyphe veya Sysiphus, ölümünden sonra cehennemde yüksek bir dağ tepesinden mütemadiyen düşen büyük bir kayağı tekrar tepeye çıkarmak mecburiyeti gibi zahmetli ve sonsuz bir vazife ile cezalandırılmıştı.

[51] L. Robbins: The Nature and Significance of Economic Science, s 111.

değişmiyen kısmının, değişen kısmına nazaran pek az bir şey olduğu derhal tezahür eder»<sup>[52]</sup>.

Hâdiselerin değişmiyen kısmının önemini mübalâğa meylinden maada, yanlışlıklara sebep olan diğer bir temayül, istikracı ekonomi ilminde istidlâlci ekonomi ilminin evsafını, ve istidlâlci ekonomi ilminde ise realist istikracı ekonomi ilminin evsafını aramak temayü-lüdüdür. Realist tetkiklere istidlâlci ekonomi ilminin kanuniyet şeklini yüklemek, bunların surî evsafını ampirik kanunlarda aramak bir hatâdır. İstidlâlci ekonomi ilmi ile istikracı ekonomi ilminin yekdiğerile sıkı rabitaları olmakla beraber, esas itibarile tecrübenin ayrı ayrı cihetleriyle ilgili olduklarından, aynı münakaşa çerçevesine dahil değildirler. Aynı ilmin bünyesinde realitenin gayri mütecanis tabakaları mevcut olabilir. Bu muhtelif tabakalarda araştırmalar yapabilmek için yekdiğerinden farklı zihnî âetlere, düşünüş tarzına, mefhumlara, prensiplere, ve tasavvurlara ihtiyacımız olabilir. Binaenaleyh yekdiğerinden farklı tabakalara yaklaştığı zaman, zihin âdetlerini değiştirmeli, ve icabında yekdiğerinden farklı zihnî inşalar kullanmalıdır<sup>[53]</sup>.

Şüphesiz ki, ekonomi ilminde istidlâl ile istikrânın birleştikleri noktalar mevcuttur; şüphesiz ki, her iki metodun müştereken aydınlabilecekleri meseleler vardır; ve yine şüphesiz ki, birçok meselelerin tetkikinde bu iki metod biribirine o kadar yaklaşır ki, yekdiğerinden ayırt edilmeleri kolay değildir; ancak istidlâlci ekonomi ilmi ile istikracı ekonomi ilminin esas mahiyetlerinde mühim farklar mevcuttur. İstidlâlci ekonomi ilminin esas muhtevası, vak'alarm değişmiyen cihetlerini, ekonominin kategorilerini araştırmaktır. İstikracı ekonomi ilmi, değişen vak'alar arasında yeknesaklıklar, benzeişler, ve münasebetler arar.

İstidlâlci ekonomi ilminin esas prensipleri, istikracı ekonomi ilminin yeknesaklıklarından daha müstekardır; fakat istikracı ekonomi ilminin tetkik ettiği mütenevvi vak'alarm son derecede gayri mütecanis mahiyetinden dolayı rastladığı operasyonel güçlükler, istidlâlci ekonomi ilminin rastladığı zihnî güçlüklerden o derecede farklıdır ki, ekonomi ilminin bu iki şubesinde elde edilen neticeleri basit bir surette mukayese, bir mana ifade etmez. İstidlâlci ekonomi ilminin esas kanunlarını istikracı ekonomi ilminin yeknesaklıkları ile istik-

[52] E. Meyerson: Explanation, «Encyclopaedia Britannica.»

[53] Edouart Le Roy: La Notion du Progrès devant la Science Actuelle.

rar cihetinden mukayese, istidlâci ekonomi ilminin kanunlarının surî mantığının kanunları ile istikrar cihetinden mukayesenin ifade edeceği manadan başka bir mana ifade etmez. İstidlâci ve istikracı ekonomi ilimlerinin mahiyet itibarıyla yekdiğerinden farklı neticeler vermeleri, ayıplanmalarına sebep teşkil etmez. Bir bıçağı ustura veya destere olmadığından dolayı ayıplamak manasızdır.

İstikracı ekonomide sabit kıymetler aramanın bir mana ifade etmeyeceği dahi iddia edilebilir. *Bertrand Russell* diyor ki, «ilim faraziyelerini her vak'anm lüzum gösterdiği şekilde yapar; fakat bu hududu aşmaz. 1915 senesinin bahrî almanağını hazırlarken incizap kanununun, o senenin sonuna kadar muteber olacağını farzeder; fakat 1916 senesine ait bir faraziye bulunmaz. O seneye ait faraziyeleri almanağın 1916 senesine ait nüshasına bırakır»<sup>[54]</sup>. Aynı suretle 1915 senesine dair hesap edilen bir korelasyon katsayısına dayanan ampirik bir kanunun 1945 senesinde dahi muteber olacağını farzetmenin hiç bir faydası yoktur, ve bu şekilde bir faraziye, ilmin metodlarına uygun değildir. 1945 senesine ait hesaplar ancak 1944 senesinde görülebilmektedir. Bununla beraber şüphesiz ki 1912 senesine doğru olarak elde edilen bir korelasyon katsayısı, 1913 senesinde istihsalin meselâ yüzde on artmasıyla beklenebilecek olan fiat tahavvülü hakkında bize takribî bir fikir verirse, bu gibi bir hesaptan beklenebilen neticeyi elde etmiş oluruz.

Binaenaleyh realist bir tetkikin ilmî kıymetini araştırdığımız zaman varılan neticelerin istidlâci ekonomi ilminin esas prensipleri kadar müstekar ve sabit bir mahiyette olmaları hususunda ısrar etmek, faydalı ve makul bir hareket değildir. Eğer bu varılan neticeler düşüncelerimizde ekonomi temin edilmesini mümkün kılan, veya vâkıaları az çok mütecanis gruplara tasnif etmemizi mümkün kılan, veya operasyonel güçlükleri birer birer halletmemizi mümkün kılan sistemli bir metod ortaya koyarlarsa, bu araştırmalara sarfedilen emekler boşa gitmiş sayılmaz.

Sabit ve müstekar neticeler elde etmek, bilhassa ekonomide güçlüklerle maruzdur. Tabiat ilimlerinde elde edilen sabitlerin kıymeti zamanla değişmediği halde, ekonomi ilminde elde edilen sabitlerin kıymeti zamanla değişir. «İncizap sabiti her zaman aynıdır. Fakat ekonomide elde edilen sabitler -arz ve talep elâstikiyeti katsayısı- insan şuuruna tâbi olduklarından dolayı, değişirler. Sanki atomun yalnız vaziyeti değil, teşekkülü dahi muhitin tesirile değişiyor. Ekono-

mik maddenin bu yumuşaklığı, ekonomi tetkiklerinde varılması istenilen gayenin mütemadiyen değiştiğini tazammun eder<sup>[55]</sup>. İşte bu vaziyet, istikracı ekonomi tetkiklerinin mütemadiyen yenilenmek mecburiyetinde olduklarını tezahür ettirir, ve sabitlerin kıymetini mütemadiyen tekrar hesap etmek mecburiyeti devamlı tetkiklerin önemini arttırır.»

Gerek istidlâci ekonominin, gerek istikracı ekonominin rastladıkları güçlükler, tetkik edilen hâdiselerin mahiyetinden doğar. Doğru olan ilmî durum bu güçlükleri ihmal ederek, vak'aların ve tecrübenin hususiyetlerini gözönünde tutmamak değildir. Doğru olan ilmî durum, güçlükleri yenmek çarelerini araştırmaktır. İstikracı ekonomi ilmi, tuttuğu yolda devam ederek mûtâlarını çoğaltmak, istatistiklerin sıhhatini arttırmak, tarihe dayanan tetkikleri derinleştirmek ve iktisadî müesseselerin tekâmülünü incelemek gibi başlıca gayelerine yaklaşmak çarelerini araştırmalıdır. Diğer taraftan, istidlâci ekonomi ilminden bekliyeceğimiz şey, daha az mücerret olması değil, bilâkis daha çok mücerret olmasıdır; zira bilhassa istidlâci ekonomi nekadar az zihnî âletler ile nekadar çok vak'aları kavramamızı mümkün kılarsa vazifesini o derece iyi yapmış olur. Bittabi, aynı zamanda, eski hakikatlerin yeniden keşfedilmesi, veya zamanın rahminden yeniden fırlayan realitelerin kavranması, istidlâci ekonominin muhtevasını teşkil eden şekil ve formüllerin çoğalmasını intaç eder. İstidlâci ekonomi hiçbir zaman kapalı bir ilim olamaz. Hâdiselerin yeni tézahürlerini ifade eden yeni inşalar bina etmek zarureti her zaman mevcuttur.

Tabiat ilimlerinde dahi ilmin tekâmülü ile bir taraftan istidlâci ilmin daha mücerrede doğru gidişini ve diğer taraftan ilmin prensip ve kanunlarının çoğalarak tenevvü edişini görmekteyiz. Bu hususta Prof. *Reichenbach* diyor ki: «Unutmamalıdır ki, fizikte keşfedilen her yeni objektif saha, yeni kanunların bulunmasına delâlet eder»<sup>[56]</sup>.

Tabiat ilminde olduğu gibi, ekonomi ilminde dahi genel prensiplerin keşfi ile iktifa edilmiyerek, hususî vaziyetlerin tetkikine önem verilmelidir. Zamanımızın en salâhiyetii âlimlerinden *A. N. Whitehead*, muasır zihnî durumunun -ki, sabır ve inceden inceye müşahede ile, icra edilmeyen inatçı vak'aların irca edilebileceği kanaatine dayanır- yeni ilmimizden ve yeni tekniğimizden daha önemli olduğunu yazıyor ve diyor ki: «Zamanımızın ilmî zihniyetinin bu yeni

rengi, genel prensiplerin irca edilemeyen inatçı vak'alarla olan münasebeti hususunda şiddetli ve haris bir alâkadır. Dünyanın her tarafında ve her asırda irca edilemeyen inatçı vak'alar ile alâkadar olan insanlar bulunmuştur; her tarafta ve her zamanda genel prensipler tasavvur eden felsefî temayüllü insanlar bulunmuştur. Zamanımızın yeniliği, vak'aların teferruatına olan şiddetli alâka ile mücerret kanunlara olan aynı derecede şiddetli merbutiyetin bir arada birleşmesidir. Evvelce bu birlik zaman zaman, tek tük olarak, tesadüfi vak'alar şeklinde tezahür ederdi. Bu zihnî muvazene kültürlü düşünceyi kaplıyan âdetlerin bir kısmı olmuştur. Bu bir tuzdur ki, hayatı tatlılaştırır»[57]. O halde ekonomi hayatının değişmeyen cihetini, esas kategorilerini ve genel prensiplerini araştırmak, ekonomi ilminin bir kısmı olduğu kadar, realist yeknesaklıklar araştırmak dahi -bu yeknesaklıkların meriyetleri zamanla mukayyet ve tatbik sahaları mahdut olmalarına rağmen- tamamilen ilmî bir gayret teşkil eder.

Zamanımızın ilmî zihniyetinin mümeyyiz vasfı olan vak'aların teferruatına olan şiddetli alâka ile mücerret kanunlara olan şiddetli merbutiyetin bir arada birleşmesinin bariz bir misalini Prof. A. C. Pigou'nun durumunda görebiliriz. Nazarî ekonomi ilminin genişlemesi ve gelişmesi hususunda pek büyük hizmetleri geçen bu meşhur iktisatçı, her neslin büyük âlimlerinin tevazu zihniyetine intisaben, iktisatçıların gündelik işlerinin, ekonomi âleminin umumî tetkikinden ziyade parça parça tetkikler teşkil ettiğini yazıyor ve diyor ki: «Bir milletin hakikî geliri ve bu gelirin fertler arasındaki taksimi hangi mekanizma vasıtasile yapılır? Büyük işçi grupları ve işverenler grupları arasındaki kollektif pazarlıklar bu meseleler hakkındaki klâsik doktrinleri nasıl müteessir eder? Sanayi ve ticaret muamelâtını kaplıyan paranın tesiri nedir? İthalâtımızın ve ihracatımızın müteakabil mübadele şeraitini müteessir eden âmiller nedir? Muayyen şeraite göre muayyen bir verginin veya vergiler manzumesinin fiyat seviyesi üzerine tesiri nedir? Bu muhtelif meseleleri tetkik ettiğimiz zaman takip ettiğimiz *usul* bir dereceye kadar bir vahdet teşkil eder; zira bu meseleler muhtelif mevzulara ait olmakla beraber, umumî kıymet meselesi ile alâkahdırlar. Fakat bu vahdetin büyük bir ilmî kıymeti yoktur. *Newton*'un keşfettiği ay ile elma arasındaki vahdetin mahiyeti tamamilen başkadır. Ay ile elmanın hareketlerinde aynı prensipe tâbi olduklarını bilmek, bizim için ayrı ayrı nasıl hareket ettiklerini bilmekten çok daha ehemmiyetlidir. Ekonomi ilmin-

de vaziyet başkadır. Tuğlacıların hakikî ücretlerindeki temevvüçler ile paranın kıymetindeki temevvüçlerin benzerliği bizi pek fazla alâkadar etmez, bizim için ehemmiyetli olan cihet, bu gibi bir müşabehetten ziyade vak'aların ayrı ayrı cereyanlarıdır. İşte iktisatçının parça parça meselelerle alâkadar olduğunu, ekonomi hayatının muayyen veçhelerini ayrı ayrı tetkik ettiğini söylemekten maksadım, bu keyfiyeti izah etmektir» [58].

5 — *Prof. Robbins*'in yazılarında istikracı ekonomi ilminin durumu hakkında yukarıda serdedilen mütalealara iştirak etmediğini zannettirecek bir delil mevcut değildir. «*The Nature and Significance of Economic Science*» kitabında nazariye aleyhtarlığı ile itham ettiği bazı müelliflerin durumları muvacehesinde istidlâlcı ekonomi ilminin önemini tebarüz ettirdiği sırada istikracı ekonomi ilminin başarılarını ve durumunu kâfi derecede sarahatle aydınlatmadığı iddia edilebilir; fakat bu cihet gayri kabili telif bir prensip farkından veya esaslı bir fikir mübayanetinden ziyade ifade şeklindeki bazı kusurları ve eksiklikleri gösterir; ve bilâhare neşredilen makaleleri bu hususta ciddî ve esaslı bir noktai nazar farkı mevcut olmadığını kat'iyetle tasrih etmektedir.

## VI. HÜLÂSA

*Prof. Robbins*'in ekonomi ilminin mahiyeti ve önemi hakkındaki yazılarının tahlilî bir tenkidine dayanan tetkiklerimizin neticeleri şu suretle hülâsa edilebilir:

1 — On dokuzuncu asırda ekonomi ilminde, usul hakkındaki münakaşa, esas itibarile iktisadî tetkiklerin nasıl yapılması icap ettiği meselesine aittir. Bu mesele hayatiyetini muhafaza etmemektedir ve ekonomi ilminde usul münakaşasının faydasız olduğu fikrini ileri süren müellifler, bu ciheti tebarüz ettirmek gayesini güdüyorlar. Diğer taraftan, ekonomi ilminin muhtelif şubelerinin her birinin mahiyet ve önemini, mantikî durumunu ve kavradığı sahayı tayin etmek mevzuubahs olduğu takdirde, usul münakaşası pek çok ehemmiyetlidir.

2 — Ekonomi ilminin mevzuununun tam ve şümüllü bir şekilde tarifi, bazı güçlüklerle maruzdur: 1) Ekonomi ilminin çerçevesi dahi-



line sokulmaları ve diğer taraftan bu çerçevenin dışında bırakılmaları icap eden birçok meseleler yekdiğerine o derece benzerler ki, birbirinden kolaylıkla tefrik edilemezler. 2) İktisatçıların münakaşa ettikleri meselelerin mahiyeti gayri mütecanis olduğundan, bütün bu meseleleri, şümüllü bir şekilde kavriyabilen ve aynı zamanda mantıkî bünyesinde vahdet muhafaza edebilen bir tarif elde etmek kolay değildir.

Ekonomi ilminin mevzuunun muhtelif tarifleri iki kısma ayrılabilir. Bir kısım tarifeler *tasnif* edici tariflerdir, veya ekonomik faaliyetin *enine kesiti* ile alâkadar olan tariflerdir. Diğer kısım tarifler *tahlilî* veya iktisadî faaliyetin *yatay kesiti* ile alâkadar olan tariflerdir. Birinci kısım tarifler iktisatçıların «mübadele», «servet», «fiat» gibi tetkik ettikleri mevzuları tebarüz ettirir ve her noktâ nazardan ekonomik faaliyetin bir *kısımını* veya *şubesini* tetkik eder. Bu cins tarifin faydalı neticeler verebilmesi için mevzuubahs olan faaliyet sahasını geniş bir şekilde tarif etmek icap eder. Meselâ, «servet» mefhumu faydalı ve kat'î olan, maddî veya gayri maddî herşeyi tazammun eder. «Mübadele» tarifi kabul edildiği takdirde, dikkatimizi en çok alâkadar olduğumuz institusyonel çerçeveye temerküz ettirdiğimiz anlaşılır. «Fiat tarifi kabul ile ekonomi ilminin kıymetleri para ile ölçülebilen eşya ve hizmetlerle alâkadar olduğunu beyan ettiğimiz takdirde, paranın bu kıymetleri bilfiil tam veya şamil bir şekilde ölçtüğünü ifade etmekten ziyade, bu husustaki operasyonel güçlülere rağmen, bu eşyanın veya hizmetlerin kıymetlerini para ile ölçebilmenin zihnen tasavvuru kabil olduğunu, bu eşya ve hizmetleri zihnen fiatlandırabileceğimizi, veya değer fiatlarını tahmin edebileceğimizi ifade ederiz.

İkinci kısım tarif, ekonomi ilminin mevzuunun tahliline dayanır ve insan fiillerinin bir veçhesile -kıtlık veçhesile- alâkadardır. Bu tarif bile ekonomi ile alâkadar olan herşeyi kavramaz. Evvelâ vasıtalar ile gayeler arasındaki münasebetler mevzuubahstir. Bizatihi vasıtalar ve gayeler mevzuubahs değildir. Saniyen lâaklı, irrasyonel unsurlar ve eksogen âmiller nazarı dikkate alınamaz. Bilhassa eksogen âmiller, güçlükler arzeder, zira eksogen âmiller ile endogen âmilleri yekdiğerinden tam bir surette tefrik etmek ve aralarındaki hududu sarahatle çizmek kabil değildir.

3 — Ekonomi ilminin mahiyetini ekonomi ilminin hudutlarını tetkik ederek daha fazla aydınlatmak kabildir. İktisatçılar, doğrudan doğruya teknik ile alâkadar değildirler. Sırf tekniğin nisbî kıtlık üze-

rine olan bilâvasıta tesiri ile alâkaddırlar; iktisadî nazariye, iktisadî tarih değildir; iktisat ilmi estetik değildir; iktisat ilmi psikoloji değildir. Bununla beraber, ekonomi ilminin esas prensiplerini psikolojik unsurlardan âri olarak tarif etmek kabil değildir; ekonomi ilmi ahlâk değildir, ve iktisatçı ahlâkî hükümler yürütmek mecburiyetinde değildir.

Bütün bu noktalarda iktisatçılar arasında fikir birliği mevcuttur. Diğer taraftan, olması gerekli olanı tetkik eden normatif bir ekonomi ilminin mevcudiyetinin kabil olup olmadığı hakkında fikir tehalüfü mevcuttur. *Prof. Robbins*'in noktai nazarına göre, olması gerekli olanı tetkik etmek, bir ilmin mevzuu haricindedir: Bir ilim ancak olanı tetkik eder. Bu noktai nazara karşı, pek haklı olarak ilmin ideal şeklinden noksan ve farklı olarak mevcut olan bir şeyin, olması gerekli olan ideal şeklini tetkik edegeldiği serdedilebilir. Bundan maada, olması gerekli olandan bahsetmenin bir ahlâkî hüküm ifade etmediği, ve bir ahlâkî ideal mevcut olduğu gibi, ahlâkî bir hüküm tazammun etmiyen bir iktisadî ideal dahi mevcut olduğu söylenebilir. *Prof. Robbins*'in durumunun tenkit edilebilecek olan bir ciheti, normatif ekonomi ilminin lüzum ve ehemmiyetini sarahatle takdir etmediği hususudur.

4— Ekonomi ilminin çerçevesine ithal edilmeleri icap eden ve bu çerçevenin haricinde bırakılmaları icap eden mevzuları tayin etmek için, bazan mantikî ve bünyevî vahdet kıstası kullanılmaktadır. Ekonomi ile alâkadar olan sosyoloji, psikoloji, ahlâk, tabiat ilimleri vesaire gibi ilimler ile ekonomi ilminin hudutlarını tayin etmek maksadile bu gibi bir kıstasın ehemmiyeti şüphesizdir. Fakat aynı zamanda iktisat ilminin mütecanis bir bilgi sistemi teşkil etmediği unutulmamalıdır. Nazarî ekonomi ilminin bünyesinde bir dereceye kadar bir vahdet müşahede edilmekle beraber, bu keyfiyet istidlâlci ekonomi ilminin iktisadî bilginin, ilim addedilebilecek olan yegâne kısmı olduğu fikrini haklı gösterecek mahiyette değildir. Ekonomi gibi çok mütenevvi veçheleri bulunan bir realite ile alâkadar olan bir ilim, mütecanis bir sistem teşkil eden tek bir ilimden ibaret olacağı yerde, birçok ayrı ilimden teşekkül edebilir. Bu ilimlerden her birinin kendisine mahsus mantikî ve bünyevî bir vahdeti mevcuttur. Ve bu ilimler yekdiğerile alâkadar olmakla beraber mütecanis bir küll teşkil etmezler. Bu noktai nazarın doğruluğu kabul edildiği takdirde ekonomi bilgisini teşkil eden ilimleri üç kısma ayırmak caizdir: 1)

Merkezî bir vaziyet işgal eden müsbet istidlâlci ekonomi nazariyesi;

2) normatif istidlâlcî ekonomi nazariyesi ve 3) tarihî, istatistikî, sosyolojik, teknik tetkiklere dayanan müteaddit istikraî ilimler. Bazan «ekonomi ilmi» tabirinin müsbet istidlâlcî ekonomi nazariyesini ifade etmek için kullanılması ve eskiden kullanılan «ekonomi politik» tabirinin istikraî ilimleri ihata eden daha geniş, bilgi çerçevesini ifade etmek maksadile kullanılması teklif edilmektedir.

5 — Müsbet istidlâlcî ekonomi ilminin prensip ve kaziyeleri bir kaç esas prensipten ve müteaddit fer'î prensip veya müştak kaziyeden müteşekkildir.

Bir görüş tarzına göre ekonomi ilminin esas prensipleri *a priori* dirler; diğeri bir görüş tarzına göre bu esas prensipler, tecrübeye ve müşahedeye istinad ederler.

Bu mesele, epistemoloji bakımından halledilmemiş olabilir; fakat ekonomi ilmi bakımından yürütülecek yegâne mütalea şudur: Eğer istidlâlcî ekonomi ilminin esas prensipleri *a priori* bilgiye istinat ediyorlarsa, kat'î mahiyetleri şüphesizdir; aksi takdirde bu esas prensiplerin istinad ettikleri vâkıalar o derecede şümüllüdür ki bu prensiplerin yine de kat'î olduklarını hükmetmek caizdir.

İstidlâlcî ekonomi ilminin fer'î kaziyeleri aslî kaziyelerle hiçbir surette bir mantıkî tezat teşkil etmemek bakımından bu aslî kaziyelerden istidlâl edilmiş addedilebilirler; fakat bu fer'î kaziyeler dahi birtakım vâkıaların müşahedesine istinad ederler, ve sırf mantıkî muhakeme yolile doğrudan doğruya aslî kaziyelerden müştak addedilmezler.

6 — İstidlâlcî ekonomi ilminin genel prensipleri ve kaziyeleri tarihî - izafî mahiyette değildir. Bu prensipler tatbik sahaları dahilinde, içtinabı mümkün olmayân zarurî hükümler ihtiva ederler. Muayyen bir vaziyette bazı vak'alar müşahede edilirse, diğeri vak'aların mevcudiyeti istidlâl edilebilir ve mûtâlar değişmedikçe bu neticeler gayri kabili içtinaptır. Binaenaleyh, istidlâlcî ekonomi ilmi, geleceği önceden görmek hususunda çok ehemmiyetlidir. Bundan maada istidlâlcî ekonomi ilmi sırf değişmiyen bir âlemle meşgul değildir. Değişiklikleri iki surette tetkik edebiliriz: Mûtâlarda olan değişikliklerin muvazene vaziyetine olan tesirlerini tetkik edebiliriz, ve bir muvazenesizlik takdirinde bütün sistemin takip ettiği yolu tetkik edebiliriz. Fakat bu noktadan daha ileri gidemeyiz. Tetkik tekniğimiz, mûtâlarda uzun zamanda vukubulacak olan değişiklikleri keşfetmemizi mümkün kılmaz; iktisadî tekâmülün tam bir nazariyesini çize-meyiz.

7 — Realist istikraî ekonomi ilminin durumuna gelince, *Prof. Robbins* evvelâ istatistikî korelâsyon katsayısı yolile daimî ve müstekar kıymeti haiz kemmî arz ve talep kanunları elde edilemeyeceği fikrihdedir. Bununla beraber bu tetkikler muayyen bir zaman ve mekânda müessir olan âmilleri kısaca tarif edebilirler, ve yakın istikbaldeki muhtemel değişikliklerine ait bazı tahminlerde bulunabilmemizi mümkün kılarlar.

Saniyen teferruatlı realist tetkiklere gelince, bu tetkikler muayyen nazariyelerin tatbik sahasını irae ederler, hangi faraziyelerin realiteye tetabuk ettiğini gösterirler, nazariyenin kavramadığı sahalari meydana çıkarırlar, ve nazariyenin istinad ettiği vâkıaları bir araya toplarlar.

8 — Realist ve istikraî ekonomi ilminin durumu mevzuubahs olduğu zaman, iki nokta nazarı dikkate alınmalıdır: 1) İstidlâlcî ekonomi nazariyesinin mantikî bünyesindeki vahdetin istikraî ekonomi ilminin bünyesinde aynı derecede mevcut olmaması, istikraî tetkiklerin «ilim» telâkki edilmek hususundaki haklarını iptal etmez; 2) Saniyen, istidlâlcî ekonomi ilminin elde ettiği neticelerin meriyetinin daha devamlı ve müstekar oluşu, bu tetkiklerin üstünlüğünü ispat etmez; zira istidlâlcî ekonomi tetkikleri ile istikraî ekonomi tetkikleri esas itibarile aynı münakaşa çerçevesine dahil değildirler. Eğer istidlâlcî ekonomi tetkiklerinin elde ettikleri neticelerin meriyeti daha devamlı ve müstekar ise, bu keyfiyet istidlâlcî ilmin, realitenin her safhasını kavramayıp, bilhassa her zaman ve her noktada mevcut olan veçhelerini tetkik etmesinden dolayıdır.

Hâdiselerin bu veçhesinin tatbikatta değişen veçhesinden daha ehemmiyetli olduğu farzedilmemelidir.

*Prof. Robbins*'in durumunda tenkit edilecek olan bir cihet şudur: Nazariye düşmanlığı ile itham ettiği bazı müelliflerin noktai nazarlarına karşı istidlâlcî ekonomi ilmını müdafaa ederken, istikraî ekonomi ilminin durumunu hakkile aydmlatmamıştır. Realist ilmin tetkik edilmesi icap eden meseleleri irae etmekle beraber «bu meselelerin hal çarelerinin yalnız nazariye ve sırf nazariye» tarafından bulunabileceği tarzında bir beyan tazammun ettiği manayı ifade etmez. Bu beyanın tazammun ettiği mana, vâkıaları faydalı bir surette toplamak ve seçmek için bir nazariyeye istinad etmemiz icap ettiği, ve neticeler elde edebilmek için muhakeme kudretimizi istimal etmemiz icap ettiğidir.

Merkezî bir vaziyet işgal eden müsbet istidlâlcî ekonomi nazariyesi;

istidlâlcî nazariyenin elde ettiği neticelerin istikraî tetkiklerin elde ettikleri neticelerden meriyet itibarile daha devamlı ve müstekar olduğu, istidlâlcî ekonominin mantıkî bünyesindeki vahdetin istikraî ilmin vahdetinden fazla olduğu, doğru olabilir. Bütün bu neticelere rağmen, istikraî ekonomi tetkiklerinin mühim neticeler elde ettikleri şüphesizdir; istikraî ekonomi ilmi kıymetli yeknesaklıklar elde etmiştir; düşüncemizde ekonomi elde etmemizi mümkün kılmıştır; vakaları az çok mütecanis gruplara tasnif edebilmemizi mümkün kılmıştır; ve birçok pratik meseleleri halledebilmemizi mümkün kılan usuller yaratmıştır.

9 — Tetkiklerimizin iki mühim noktasını bilhassa tebarüz ettirmek faydalıdır.

Evvelâ, iktisat ilminin mahiyetine müteallik ihtilâflı birçok meselelerde görüş birliği elde etmenin mümkün olduğu anlaşılmıştır. Ekonomi ilminde usul meselesinin münakaşasının mana ve önemi hususunda bir noktai nazar ihtilâfı mevcut değildir; ekonomi ilminin mevzuuna ait muhtelif tariflerin nisbî kıymetleri ve tazammun ettikleri mana hakkında görüş birliği mevcuttur; ekonomi ilminin diğer ilimlerle olan münasebeti hakkında ciddî bir ihtilâf mevcut değildir; normatif bir ekonomi ilmi mevcut olup olmayacağı hakkındaki ihtilâfın ise, «ekonomi ilmi» ve «ekonomi politik» kelimelerinin sureti istimaline ait bir münakaşaya irca edilebileceği anlaşılmıştır; nihayet istidlâlcî ekonomi ilminin ve istikraî ekonomi ilminin durumları hakkındaki münakaşanın esaslı bir fikir ihtilâfından ziyade bir ifade tarzı meselesi olduğu bugün söylenebilir. Hülâsa, on sene evvel gayri kabili telif gibi gözüken meselelerde bugün görüş birliği elde edildiği görülmektedir.

Saniyen ekonomi ilminin kapladığı sahanın şayanı dikkat bir şekilde genişlediği şüphesizdir. Her tekâmül eden şey gibi, ekonomi ilmi dahi, bir taraftan vahdete doğru bir temayül gösterirken, diğer taraftan ihtisaslaşarak farklaşma alâmetleri göstermektedir. Müsbet istidlâlcî ekonomi ilmi bile, birçok şubelere inkisam etmektedir: Statik tetkikler, nisbî statik tetkikler, dinamik nazariye, ilh... İstikraî ekonomi ilminin şubelerine gelince, bu şubeler o kadar çoğaldı ki, bunları burada saymaktan bile istinkâf edeceğiz. Şüphesiz ki, bu muhtelif şubelerin mahiyetlerini ve ehemmiyetlerini hakkile anlıyabilmek için bu şubeleri teferruatlı bir şekilde tetkik etmek icap eder, ve herhalde bu tetkik, Prof. Robbins'in tetkikinden çok daha teferruatlı olmalıdır.